

A polgári iskola műveltségformáló szerepe Törökszentmiklóson a Horthy-korszakban

---

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	3
2.	Az oktatás általános helyzete Magyarországon a két világháború között.	4
3.	A polgári iskola szerepe a magyar oktatásban.....	7
4.	Klebelsberg Kunó életpályája és oktatási koncepciója.....	9
5.	Törökszentmiklós oktatási helyzete	12
5.1	Törökszentmiklós a két világháború között	12
5.2	A helyi iskolák	16
5.3	A polgári fiúiskola alapításának körülményei.....	18
5.4	Sajtóvita az iskolaügyről.....	18
5.5	Az új épület felépítése	21
5.6	Az iskola működésének sikere	23
5.7	A Polgári Leányiskola	24
6.	A polgári iskola társadalomformáló szerepe	26
6.1.	Emberformáló szerep.....	26
6.2.	Műveltséget adó szerep.....	29
6.3.	A társadalmi felemelkedést elősegítő szerep	32
7.	A polgári iskola hatása	34
7.1.	A sajtó tükrében	34
7.2.	Szélpál Árpád visszaemlékezése alapján	37
8.	Összegzés	42
9.	Felhasznált irodalom	44
10.	Mellékletek	47

1. Bevezetés

„A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét nagygyá.”

(Klebensberg Kunó)

Kutatásom témája Törökszentmiklós oktatási, kulturális helyzete az 1920-1940-es évek között. Arra vagyok kíváncsi, hogy gróf Klebensberg Kuno kultuszminiszter reformjai az oktatásban, hogyan hatottak Törökszentmiklós életére? Különös tekintettel a Polgári Fiúiskola létrejöttére, működésére, társadalomformáló szerepére és sikerességének vizsgálatára. Milyen eszközökkel sikerült megteremteni a helyi értelmiséget?

A dolgozatban először bemutatom a polgári iskolák helyét és szerepét ebben a Trianon után létrejövő új oktatási rendszerben. Majd Klebensberg Kunó kultuszminiszter főbb nevelési célkitűzéseit, mivel úgy hiszem a magyar oktatásügy egyik fénykorát jelentette ez az időszak. Klebensberg oktatáspolitikai elképzeléseit a trianoni béke határozta meg, az, hogy fel kellett építenie egy romokban heverő ország oktatásügyét, kiutat, reményt kell adnia az ország újjászületéséhez. Az elmaradott országrészekben meg kellett szervezni a leszakadó társadalmi csoportok iskoláztatását, fel kellett számolni az analfabetizmust. Ezért több ezer főleg tanyasi iskolát építtetett országszerte. A középfokú oktatás erősítésével emelni kell a magyar polgárság műveltségét, szakképzettségét.

A korszak oktatáspolitikájának vizsgálata után, korabeli helyi források feldolgozásával kívánom bemutatni először Törökszentmiklós általános helyzetét a korszakban, majd a meglévő iskolákat mutatom be. A korabeli *Törökszentmiklós és vidéke* című folyóiraton, valamint az iskola évkönyvein keresztül nyerhetünk bepillantást az eseményekbe. A polgári fiú és leányiskola alapításának körülményeire, az új épületért folyó izgalmas harcra, melyet a helyi értelmiség vívott meg ebben a nehéz és zűrzavaros időszakban. Abba, hogy miként is működött maga az iskola, mit tanítottak, milyen műveltséget, valamint milyen további lehetőségeket adott az azt elvégző tanulók számára.

Végezetül megkísérlem feltárni a polgári iskola pozitív hatásait a sajtó, Szélpál Árpád visszaemlékezésének, valamint a rendelkezésemre álló dokumentumok alapján.

2. Az oktatás általános helyzete Magyarországon a két világháború között.

A vesztes világháborút lezáró Trianoni béke, gazdasági és társadalmi és politikai összeomlást okozott az országban. A történelmi Magyarország darabjaira hullott szét. Területe 282 ezer km²-ről 93 ezer km²-re zsugorodott, a lakossága 18.2 millióról 7.2 millióra csökkent. (lásd 1-2. számú melléklet) Az új határok között csupán az iskolák 33%-a maradt, ami 5584 iskolát jelent. Egy iskolára az 1920-as években 147 tanuló és 2,9 tanár jutott, ami azt jelenti, hogy minden tanár 50 gyermek oktatását, nevelését végezte egyszerre.¹ Ezen iskolák hálózata, azonban nem szőtte át egységesen az egész országot. A jól kiépített iskolahálózat hiányát két tényezővel is magyarázhatjuk. Az első a korábbi kultúrpolitika, a másik pedig a magyar emberek sajátos településhajlama.

Korábban, a történelmi Magyarország idején a lakosság csaknem fele valamelyik nemzetiséghez tartozott. Az akkori kultúrpolitika célja, lehetőséget biztosítani a magyar nyelv elsajátítására. Így a nemzetiségi területeken iskolák egész hálózata épült ki, míg a nagyrészt magyarok lakta területeken elhanyagolták az iskolák építését. A Trianoni béke következtében elcsatolt területeken voltak az állami iskolák hálózatai kiépítve, míg a megmaradt „színmagyar” területeken elhanyagolt, fejletlen iskolahálózat maradt.

A másik tényező az Alföld lakosságának decentralizálódott életformája. A népesség jelentős része nem a városokban lakott, hanem kis falvakban és tanyákon szétszóródva. Számukra elérhetetlen távolságban voltak a városokban működő állami iskolák. Az itt élőknek több kilométert kellett gyalogolni két tanya között is, nemhogy amíg a legközelebbi város iskolájába eljutottak. Az uradalmi iskolák sokszor túlzsúfoltak voltak, így nem tudták befogadni a növekvő gyermeklétszámot. A kis falvak pedig sokszor összefogva sem tudtak fenntartani egy iskolát, így állami segítségre szorultak.

A két világháború közötti Magyarország oktatásügyének két emblemikus figurája Gróf Klebelsberg Kunó és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterek voltak. Mind a ketten tisztában voltak a Trianon utáni oktatási és kulturális helyzet siralmas állapotával. Klebelsberg tudta, hogy a katasztrofális gazdasági helyzetből való kilábalás legjobb eszköze az, ha a kormány az oktatási színvonal emelésébe fekteti be az adófizetők pénzét. 1922-ben nagyon nehéz körülmények között kezdte meg hivatali működését, hiszen az iskolarendszer nagy része fejlesztésre vagy átalakításokra szorult. Feladatai közé tartozott: a népiskolai

---

¹ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 145.

oktatás fejlesztése, a polgári iskolák számának növelése, a középiskolai rendszer átalakítása valamint az elitnevelésig kibontakoztatása.

A költségvetés romokban hevert, így Klebelsbergnek 1924-ig be kellett érnie olyan intézkedésekkel és törvényjavaslatokkal, melyek nem kerültek jelentős összegbe, mégis javították az oktatás színvonalát. Ilyen volt az 1921. évi XXX. törvénycikk az iskoláztatási kötelesség teljesítésének biztosításáról. Ugyanis az 1868-ban törvénybe iktatott általános tankötelezettség nem vagy csak részben valósult meg. Ezen kívánt változtatni az új törvénnyel a Vallás és Közoktatásügyi miniszter.

A törvény 1.§-a kimondja, hogy minden 6. életévét betöltött gyermek 9 éven keresztül köteles iskolába járni. 6 tanévet elemi népiskolába, további 3 tanévet továbbképző (ismétlő) iskolába. A kivételek között így rendelkezik a tanyákon élők iskoláztatásának nehézségéről: *„Tanyákon vagy egyéb olyan helyeken, ahol az iskoláztatási kötelesség teljesítését - beleértve a kötelező vasárnapi és ünnepi templombajarást is - távolság vagy egyéb állandó jellegű természetű akadályok gátolják, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jogában áll az érdekeltséget, uradalmat, községet a fennforgó nehézségek elhárítására, szükség esetén külön iskola állítására, kötelezni.”*²

Az oktatás időtartama egységesen 10 hónap, ez alól kivételek lehetnek azok az iskolák, melyek tanulóinak többsége földművelő szülők gyermeke. Külön kérelemre, egyéni elbírálás alapján a vallás és közoktatásügyi miniszter legfeljebb két hónappal megrövidítheti a tanévet.

A törvény részletesen rendelkezik az iskolába nem járó gyermekek gondviselőinek szankcionálásáról. Az első esetben csupán írásban figyelmeztetést ír elő, majd a második alkalomtól pénzbírsággal bünteti a gondviselőt. *„Ha az intés és felhívás hatástalan marad, s a gyermek a tanév folyamán mint igazolatlanul mulasztó másodízben kerül a mulasztási kimutatásba, gondviselőjét a községi előljáróság pénzbírsággal bünteti. Ez a bíróság minden elemi népiskolai gyermek után annyiszor négy korona, ahány félnapot igazolatlanul mulasztott; ha pedig a gyermek harmadízben is igazolatlanul mulaszt, minden elmulasztott félnap után nyolc korona...-ha- a tanév folyamán negyedszer is felvételik a mulasztási kimutatásba, kihágást követ el és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ez a pénzbüntetés behajthatatlanság esetében elzárásra is átváltoztatható.”*

---

² (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7486>, 2012-11-02)

Az így befolyt összegek nem az államkincstárat gyarapítják, hanem visszakerülnek az adott községhez, ahol a szegény gyermekek segélyezésére fordítandóak. Ez csakis természetbeni juttatásokkal, vagyis tankönyvekkel, taneszközökkel, ruhákkal, cipőkkel és gyógyszerekkel történhetett.

1924-re a Bethlen kormánynak részben a népszövetségi kölcsön segítségével sikerült rendbe tenni a költségvetést. Így 1925-től hatalmas összegeket tudott az ország oktatási színvonalának emelésére valamint a kultúrpolitika kibontakoztatására fordítani.

A legnagyobb hangsúlyt a népiskolai oktatás problémáinak megoldása, hosszabb távon pedig az analfabéták arányának csökkenése kapta. 1920-ban 15% fölött volt az analfabéták aránya az új országhatárok között. Ugyanakkor az iskoláskorú gyermekek ugyancsak 15%-a nem járt iskolába. Ezek a gyerekek a városoktól távol, tanyákon éltek, ahonnan igencsak távol estek a már működő (többségében túlszűfolt) népiskolák. Tehát új iskolákra volt szükség szerte az országban, de különösképpen az Alföldön.

Klebelsberg végre megkezdhetette nagyszabású iskolaépítési programjának megvalósítását. Véleménye szerint: *„Itt a magyar népművelésnek oly rákfenéjéről volt szó, amelyen nem lehet sem törvénnyel, sem rendelettel, sem a tanügyért való lelkesedéssel, sem ékesszólással, sem frázissal segíteni, hanem igenis téglával és malterrel: a népiskolák tömeges építésével, és pedig ott, ahol helyszűke miatt beiskolázatlan gyermekek vannak.”*³ Példátlan módon sikerült elérnie, hogy az állami költségvetés 10%-át a magyar oktatás ügyének fejlesztésére fordíthatta. „Arányaiban ez több mint kétszerese volt az 1900 és 1913 közötti, 2 és 5,5% között váltakozó ráfordításoknak, abszolút összegekben pedig az akkori kiadások mintegy 80%-a.”⁴ Ebben az is szerepet játszott, hogy baráti kapcsolat fűzte Gróf Bethlen István miniszterelnökhöz, aki maga is stratégiai ágazatnak tekintette az oktatást.

Kezdetben a népoktatásra szánt összeg 100.000 aranykorona volt. Azonban a gazdaság erősödésével ez az összeg csak növekedett évről évre. „Az 1926/27. és az 1927/28. évi költségvetések továbbra is biztosították a népiskola hálózat fejlesztését. Az 1928/29. évi budget általános indoklásakor Klebelsberg 33.260.00 pengőben összegezte mindazokat a hiteleket, amelyek az Országos Népiskola Építési Alapnak addig sikerült biztosítani. Ehhez az összeghez az 1927/28. évi bevételi feleslegekből 13.000.000 pengő jutott, ami 46.260.000

³ Klebelsberg Kunó: 1926. A nyolcosztályú népiskola. 364. oldal

⁴ Romsics Ignác (2005): Magyarország története a XX. Században. Osiris Kiadó. Budapest. 175. oldal

pengőt tett ki. Az 1929/30. évi költségvetésben pedig népiskola-építési célokra 950.000 pengő volt beállítva.”⁵

Hat év alatt az előirányozott több mint 5000 épület mindegyike elkészült, az 3500 új tanterem és az 1750 tanítói lakás egyaránt. Ennek a virágzó időszaknak a gazdasági válság vetett véget, s a harmincas években a népoktatásra fordított állami pénzek abszolút összegekben mérséklődtek. Még mindig az állami költségvetés 10%-át tették ki, de a válság miatt a kormány kiadásai közel 40%-al csökkentek.

3. A polgári iskola szerepe a magyar oktatásban

Klebelsberg nézetei szerint, azonban nem elégséges az analfabetizmus visszaszorítása, az ország gazdasági helyzetének helyreállításához. Ez ugyanis csak félműveltséget jelent, ami „talán még rosszabb a teljes tudatlanságnál” Az 1868-as népiskolai törvényben életre hívott 4 osztályos polgári iskolák számának növelésében látta a műveltebb munkás – paraszti réteg megteremtésének legjobb lehetőségét. A polgári iskolában a diákok 10 évesen, vagyis a népiskola negyedik osztálya után kezdhették meg tanulmányaikat. A törvény pontosan előírta, hogy milyen tantárgyakat tanultak a polgári iskolákban. *„hit- és erkölcsstan; anyanyelvi iránytan és irodalom; ahol a tanítási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv; ahol a tanítási nyelv magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv; számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig; mértan; hazai és egyetemes földrajz és történelem, természetrajz, természettan és vegytan (tekintettel az iparra, kereskedelemre és gazdaságra); mezői gazdaság vagy ipartan, tekintettel a község és vidéke szükségére; statisztika; köz-, magán és váltójog alapvonalai; könyvvitel; rajz a mértannal összhangzatba véve, és szépírás; ének; test- és fegyvergyakorlat.”*⁶

„A polgári iskola megszervezése az 5 ezer lakosnál nagyobb községekben lehetséges, (amennyiben) a településnek megvolt rá az anyagi fedezete. Heti 24 órában tanultak a diákok, latint kivéve, a reál gimnázium első négy osztályának megfelelően. A polgári négy osztálya után különbözeti vizsgával lehetséges a továbblépés. A polgári iskola sikerének és népszerűségének oka feltehetően abban rejlett, hogy képesítést is nyújtott, de a továbbtanulás

---

⁵ T. Kiss Tamás 1998. Állami művelődéspolitikai az 1920-as években: gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága, Budapest MMI és Mikszáth Kiadó 25. oldal

⁶ Az 1868. évi népiskolai törvény. In: Eötvös József művei. Kultúra és nevelés. Magyar Helikon, Bp., 1976. 375. o.

lehetőségét is biztosította. Érdemes megemlíteni, hogy a polgári iskolák tanuló között kiemelkedően nagy volt a lányok aránya.”⁷

A parasztság felső rétegeinek és a kispolgárságnak egy lehetséges felzárkózást, egy reálisan elérhető műveltség megszerzését kínálta. A dualizmus korában kezdődő virágzás jól jelzi, hogy 1890-re a polgári iskolák aránya megduplázódik. „1930-ra már 353, 1937-re pedig 397 polgári iskola volt az országban”⁸ (lásd 3. számú melléklet)

„A két világháború közötti Magyarországon pedig a Hóman Bálint nevéhez köthető 1938-as XII. tc., amely középiskolai rangra emelte a felső kereskedelmi iskolát, a felső mezőgazdasági és felső ipariskolát, jelzi, hogy a lassan polgárosodó magyar társadalomban megnőtt az igény a magasabb műveltségre, az érettségire, esetleg a felsőfokú tanulmányokra.”⁹

A polgári iskola hasonlóan a többi iskolatípushoz fontos szerepet kap a nemzetnevelés megvalósításában.

A négy osztályos polgári iskola alapvetően a városi kispolgárság és a vagyonosabb parasztcsaládok igényeinek felelt meg. Elvégzése után a diákok kisebb hivatalokban, bankokban, ipari vagy kereskedelmi pályán is dolgozhattak. De lehetőség nyílt egy különbözeti vizsga után a gimnáziumok 5. évfolyamán is folytatni a tanulmányokat.

---

⁷ Magyarország története 1848-1890. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. (főszerk. Kovács Endre) 1399-1400.o.

⁸ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest

⁹ Ránki György (főszerk.) (1988): *Magyarország története 1918-1945* II. kötet. ú Akadémiai Kiadó, Budapest. 870

4. Klebelsberg Kunó életpályája és oktatási koncepciója

Klebelsberg Kunó 1875. november 14-én született Magyarpécskán, Arad vármegyében. Anyja a köznemesi származású felső- és alsó- eőri Farkas Aranka. Apja Klebelsberg Jakab, aki osztrák katonatiszti arisztokrata volt. Egyik öse még Buda visszavételekor érdemelte ki a grófi címet. Apja két éves korában meghalt, így édesanyjával Székesfehérvárra költöztek annak családjához.

Itt végezte el gimnáziumi tanulmányait a cisztercita gimnáziumban, majd a család akaratából beiratkozott a bécsújhelyi katonai akadémiára. Azonban hamar kiderült, testileg alkalmatlan a katonai szolgálatra. Ekkor átiratkozott az általa sokkal jobban szeretett jogi karra. Jogi tanulmányait Budapesten, Münchenben és Berlinben folytatta, de kiegészítette ismereteit a párizsi Sorbonne-on és a Collège de France-ban is. Tanulmányai során rádöbbsent, hogy az ország termelőképessége munkaerejének képzettségétől függ. Egészen fiatalon, mindössze 25 évesen, 1900. április 24-én feleségül vette Lantóczi Botka Saroltát.

A doktori oklevél megszerzése után állami szolgálatba lépett. Az állami adminisztráció lépcsőfokait megmászva jutott egyre magasabb pozícióba. Miniszterelnöki segédfogalmazóként kezdte, majd 1910-ben kinevezték közigazgatási bírónak. 1914-1917 között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium adminisztratív államtitkáraként ő felelt a határon túli magyarok oktatásáért. Tisza István lemondásakor neki is távoznia kellett, s mivel Tisza bizalmi emberének számított, a fővárost is el kellett hagynia a Tanácsköztársaság hatalomra kerülésekor.

1919 februárjában gróf Bethlen Istvánnal együtt szervezik meg az Egységes Pártot. 1920-ban Sopron országgyűlési képviselője lett. A második Bethlen kormányban 1921. december 3-tól 1922. június 16-ig megkapta a belügyi tárca irányítását, ekkor már Komárom képviselője. Lelkiismeretes és kitartó munkája végül meghozta gyümölcsét, ugyanis 1922. június 16-án kinevezték az oly annyira áhított Vallási- és Közoktatási Miniszteri székbe, melyet a Bethlen kormány bukásáig 1931. augusztus 24-ig be is töltött. Klebelsberg azt hirdette, hogy Csonka-Magyarország igazi honvédelmi tárcája a Közoktatási Minisztérium,

mely „azonban a mai miniszteriális területfelosztás szerint igen jó gazdája volt a kulturális ügynek, az egészségügynek, a szociális ügynek, a kulturális örökség ügyének”¹⁰

A Bethlen kormány legnagyobb formátumú minisztere közel 10 évig folytatta kultúrpolitikai tevékenységét. A harmadik reformelgondolás – a mezőgazdaság és az ipar reformterve után - a kultúra reformterve összefonódik Klebelsberg nevével, és Bethlen István konszolidációs programjában jelentős szerepet kapott. A Trianoni béke következtében a mezőgazdaság és ipar romokban hevert. A csonka ország kis, gazdaságilag összeomlott ország volt, amely ellenséges környezetben, a szomszédos országokkal való együttműködés reménye nélkül magára maradt. A korszak legfontosabb célkitűzése a revízió volt, amelynek szolgálatában állt a hivatalos politika részeként az oktatáspolitikai.

Klebelsberg rájött arra, hogy az ország gazdasági helyzetének javításának kulcsa az oktatás színvonalának emelésében volt keresendő. Valamint arra, hogy a revízió útja nem lehetett más, mint az ország kulturális színvonalának emelése. Sokat idézett mondata: „A magyar hazát nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg, és teheti ismét nagygyá.” – a Pesti Naplóban jelent meg 1929. augusztus 4-én. A híres „kultúrfőlény” elméletét kiegészítette neonacionalista oktatáspolitikája, mely kapcsán gyakran idézik híres beszédét: „A világtörténelem végzetes útján négy gépkocsi robog. Az első gépkocsi kénytelen gyorsítani, mert a másik három már nyomában van, már harsonajelt ad, jelezve, hogy kerülni akar. Erre a másik három gépkocsira az van írva: Románia, Szerbia és Csehország. Arra a kocsira pedig, amely még előljár, de gyorsítani kénytelen, az van írva: Magyarország. Kérdelem, akadhat-e jó hazafi, aki vállalja a felelősséget azért, hogy ez a három másik kocsi a világtörténelem végzetes országútján mellettünk elrobogjon és minket elhagyjon, porfelhőbe borítva bennünket.”¹¹

Jól tudta, hogy szükséges a magyar munkaerőt – parasztokat, munkásokat – megfelelően iskoláztatni, hogy hatékonyabban termeljenek az üzemekben és a földeken. Ennek érdekében 5000 tanyasi iskolát, 1500 népkönyvtárat építtetett. „Azonban az iskola önmagában állva csak egy épület, a személyiség fejlesztés központjává a benne folyó oktatási-nevelési tevékenység révén válik, s ezt a munkát minden esetben a felkészült, hivatásukért

---

¹⁰ *Gróf Klebelsberg Éva beszéde a III. Óballi falunapon, a Klebelsberg Kunó – emléktábla avatásán*, melyet távollétében Hajnal László olvasott fel 2007. szeptember 8-án. In: - Galsi Zoltán, Csőke Tibor (szerk.) (2008): Törökszentmiklósi Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 243.o

¹¹ Gróf Klebelsberg Kunó (1928): Neonacionalizmus 2. kiadás. Athenaeum. 247. oldal

naponta új áldozatokra képes pedagógusok végzik.”¹² Ezen gondolatok mentén szervezte meg a „lámpások” vagyis a tanárok és néptanítók képzését. A művelt középosztály taníttatásával és rendszeres képzésével a nemzet vezető erejét és egy nyugat- európai színvonalú középosztályt kívánták megteremteni.

Politikai tevékenysége mellett tagja volt olyan tudományos társaságoknak, mint a Pedagógiai társaság, a Statisztikai Társaság és a Széchenyi Tudományos Társaság. Az egyik alapítója az Alföld Bizottságnak valamint haláláig elnöke a Magyar Történelmi Társulatnak.

Bethlen távozása után ő is lemondott a miniszteri megbízatásáról és az Alföld Bizottság elnökeként az Alföldet járva felmérte annak problémáit és megoldásokat keresett. Alföldi körútja során a tanyai kutak fertőzött vizét itta, s paratífuszos fertőzést kapott. Betegségét elhanyagolta, továbbra is munkájának szentelte az idejét. Már meggyengülve és betegen köszöntötte az 1932-es Los Angelesi Olimpia győzteseit. Október 2-án kórházba szállították, ahol október 11-én szívroham végzett paratífuszból meggyengült szervezetével.

Hirtelen halála megrázta az országot, s „az 56 évesen eltávozott Klebelsberg temetése hasonlatos volt Kossuth Lajos 1894. áprilisi temetéséhez.”¹³ Búcsúztatása után a szegedi Dómban helyezték örök nyugalomra.

---

¹³ Soós Kálmán „Pro Urbe Törökszentmiklós” díjas nyugalmazott iskolaigazgató beszédvázlata, melynek felhasználásával emlékezett az iskolateremtő Klebelsberg Kunóra születése 135. évfordulóján a bartapusztai egykori népiskolában 2010 őszén.

5. Törökszentmiklós oktatási helyzete

5.1 Törökszentmiklós a két világháború között

A helyi oktatási helyzet áttekintése előtt elengedhetetlen, hogy áttekintsük Törökszentmiklós általános helyzetét. Hol is helyezkedik el, mit érdemes róla tudni? Milyen helyi sajátosságokkal rendelkezik? Az alábbi adatok az 1927. évi állapotokat tükrözik.¹⁴

Törökszentmiklós ebben az időben még nem nyerte el a városi státuszát, így nagyközségként beszélhetünk róla. Jász – Nagykun – Szolnok vármegyében található, mely az ország közepén terül el a Nagy Magyar Alföld Tisza által kettészelt részén. Maga a nagyközség Szolnoktól 18 km-re-keletre található és ekkor a Tiszai Középjárás Székhelye volt. Területe 57451 katasztrális hold.

Lakosainak száma a népszámlálási adatok szerint ebben az időszakban 28561 fő volt. A lakosságból a nagyközség belterületén 15.897 fő lakott, mintegy 3076 házban. Valamint a község külterületén 10706 egyén 1247 házban. A lakosság nagyrészt római katolikus vallású volt, szám szerint 17.356. Lelkészüket ekkor Novák Sándor esperes plébános. Reformátusok száma némileg kevesebb volt, mintegy 10.273, evangélikus 149, görög katolikus 51, izraelita 671, egyéb 61. A két legnépesebb vallás hívei már az 1720-as újra benépesüléskor elkülönülve telepedtek le, hogy elkerüljék a vallási összetűzéseket. A nagyközség reformátusok által lakott keleti felében a református templom és temető, a katolikusok által lakott nyugati felében pedig a katolikus templom és temető épült fel. Nemzetiségét tekintve a településen túlnyomó többségben voltak a magyarok, de éltek még itt tótok és németek is.

A község külterületei: Felsőtanyák, Rétitanyák, Surján, Pusztaballa, Pusztaszakállas, Györgytelek, Puszta szenttamás, Kengyelsziget, Barta puszta, és a környező Uradalmak.

Törökszentmiklós hagyományos mezőgazdasági jellegű község. A földterületet vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 10 nagybirtok nagyobb 1000 holdnál. Ezek közül is a három legjelentősebb földterülettel – 4446 kat. hold - gróf Almásy Pál- féle hitbizomány, Léderer Arthur és Károly – 4097 kat. hold- valamint gróf Almás Imre – 3808 kat. hold – rendelkeztek. Ezen kívül csaknem 1500-an rendelkeztek kisebb nagyobb birtokokkal. Azok, aki mezőgazdasággal foglalkoztak, főleg a környező tanyákon laktak, s mintegy 1247 ilyen tanyasi épületről van tudomásunk. A legnépesebbek a Felsőtanyák, Rétitanyák, Pusztaballa és

---

¹⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1928. április 13.

Kengyel-sziget. A szántóföldeken főleg búzát és rozst, kisebb mértékben pedig kukoricát és dohányt termesztettek.

A nagyközségben a vizsgált időszakban 429 iparos dolgozott. Ezen kívül több nagy iparvállalat és gyár is jelen volt, melyek lehetővé tették a környéken termesztett mezőgazdasági termények helyben történő feldolgozását. Valamint a mezőgazdasági munkákhoz nélkülözhetetlen szerszámokat és gépeket állították elő, ugyanakkor megtalálható hagyományosan az építkezéseket segítő téglagyár is. Ezek a gyárak a következők voltak: A Községi Téglagyár, a Községi Villanytelep, az Első Törökszentmiklósi Gőzmalom, a Lábassy-ekegyár, a Törökszentmiklósi Gazdák Gőzmalma, Galambos István gőzmalma, gr. Almásy mezőgazdasági eszközöket előállító gyára és Léderer Arthur és Károly szeszgyára.

Kereskedelmének és iparának felvirágzásához nagyban hozzájárult a kedvező fekvése, mivel jelentős kereskedelmi utak keresztezték a községet. A Budapest- Kisújszállás- Debrecen műút a főutcán haladt keresztül, valamint innen indultak a Mezőtúrra és Tiszaöldvára vezető műutak is. A község 3 komppal is rendelkezett, melyek segítségével a lakosok a Tiszán is könnyedén átkelhettek.

Ezeknél azonban sokkal fontosabb az, hogy a vasút 1857-ben elérte a települést. Ugyanis ekkor – november 19-én – adták át a forgalomnak a Tiszavidéki vasút részvénytársaság által építetett legújabb vasútvonalat, a Szolnok- Debrecen vonalat. Az építkezés még 1853-ban kezdődött, s a Tisza szabályozásához hasonlóan rengeteg embernek adott munkát a településen. 1858. október 25-én elérte Törökszentmiklóst egy másik jelentős vasútvonal, a Szolnok–Szajol–Arad vonal, amely a község határában haladt. A vasút megjelenésének hatására a jelentős számú fuvarozásból élők aránya visszaszorult. Helyette olyan új foglalkozások jelentek meg, amik a vasút üzemeltetéséhez kötődnek. „A vasútnál dolgozók két – eléggé különválasztott- részterületen végezték munkájukat, mint manapság: a forgalom és a pályafenntartás területén.”¹⁵

Törökszentmiklós a járás központja volt, ebből kifolyólag és a vasútnak köszönhetően jelentős kereskedelmet bonyolított. Kirakodó hetivásárait a környező települések lakói

---

¹⁵ Szabó Antal (2008): *Rövid visszaemlékezés a 2007-ben 150 éves törökszentmiklósi vasút történetére*, in: Csőke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 95.

szívesen látogatták. Népszerű volt még a település állatvására is. De a korabeli sajtó alapján a legnépszerűbbek az országos vásárai voltak, melyek az egész megye lakosságát lázba hozták.

Az ipari termelés, a kereskedelem és az egész gazdaság fellendítésében nagy szerepet játszottak a községben működő bankok és hitel-intézetek. A Törökszentmiklósi Takarékpénztár, Törökszentmiklósi Népbank, Nemzeti Hitelintézet Fiókja, Országos Központi Hitelszövetkezet fiókja.

Törökszentmiklós kulturális élete igen aktív volt ebben az időszakban, a településen szép számmal működtek jótékony célú intézmények is, melyek a rászorulókat támogatták. Megvizsgálva ezeket az egyesületeket megállapítottam, hogy vagy valamelyik vallási felekezethez vagy valamelyik foglalkozás képviselőihez kapcsolódtak. Valamint akadtak köztük nőket, csecsemőket, árvákat és hadirokkantakat segítő karitatív szervezetek is. Ezek az intézmények: Vöröskereszt Egyesület fiókja, Nőegylet, Anya és Csecsemővédő Egyesület, Önkéntes Tűzoltó Testület, Elaggott Iparosok Segélyegyesülete, Mária Egyesület, Szent Antal Társulat, Katholikus Ifjúsági Egyesület, Őrangyal Egyesület, Szív- Gárda Egyesület, Missziós Társulat, Református Szeretet egylet, Izraeli Nőegylet, Református Ifjúsági és Református Leány Egyesület, Községi Hadirokkant és Árva Egyesület.

A társasági élet is nagyon aktív képet mutatott. Az emberek társaságba kezdtek szerveződni, és ha megvizsgáljuk a társasági körök széles repertoárját megállapítható, hogy mindenki megtalálhatta a maga számára megfelelő társaságot. Kutatásaim alapján elmondhatom, hogy a 20-as évek közepén a következő társas körök biztosan működtek a településen: Uri Casinó, Iparos Kör, Kereskedelmi Kör, I Földművelői Kör, II Földművelői Kör, Róm. Kath. Kör, Róm. Kath. Népkör, Vasutasok Köre, Felsőtanyai Kisgazdák Köre, Szakállasi Népkör, Méhész Kör, Építőmunkások Köre, Rokkantegylet, Községi Dalárda, Községi polgári fiúiskola dalárda, polgári leányiskola dalárda.

A kulturális élet fejlődésében nagy szerepet játszott, hogy ekkor működött Törökszentmiklós első állandó újsága a Törökszentmiklós és Vidéke, melynek a korszakra vonatkozó számait – 1921-1938 – kutatásaim során átnéztem és feldolgoztam, így a dolgozatomban többször hivatkozom is rájuk. Az első számot 1908. szeptember 20-án adták ki, s kis megszakítással 36 éven keresztül tájékoztatta a helyieket a Törökszentmiklós és a járás történéseiről. Az újság indításának igénye akkor fogalmazódott meg, amikor Törökszentmiklós a Közép Tiszai Járás székhelye lett. Ahogy az újság első vezércikke fogalmaz „Ha a nyilvánossághoz szólni, ha valamit a nagyközönséggel közölni akarunk,

kénytelenek vagyunk idegen hírlapok szerkesztősegeitől kikönyörögni, hogy lapjaikban közleményeink számára szerény teret engedjenek. Egy 24.000 lakosú község ma a szabad sajtó aranykorában, nem lehet el helyi sajtóorgánium nélkül.”¹⁶

Ez az újság nem politikai jellegű lap volt, így kezdetben nem foglalkoztak az országos politikai küzdelmekkel. „Egyelőre sokkal gyengébbek vagyunk, semhogy a politikai lapoktól megkívánt anyagi feltételeknek megfelelhettünk, de nem is adjuk oda kisdéd lapunkat a politikai harczok és küzdelmek színteréül... A politikához csak annyiban lesz közünk, hogy küzdünk mindazért, ami községünk, s vidéke, s azok polgárainak javára szolgál, azok érdekében van.”¹⁷

Az újságban kiemelt figyelmet szenteltek az iskolák és az oktatásügy részére. A polgári iskola új épületének kálváriáját és az új népiskolák építését is részletesen közölték. Később kiemelten figyelték Gömbös Gyula pályafutását, aki a politikai karrierjét Törökszentmiklóson kezdte, ahol 1920-ban nemzetgyűlési képviselővé választották.

Törökszentmiklós bemutatásánál mindenképpen meg kell említeni Erdélyi Kálmán főjegyzőt (7. számú melléklet) és munkásságát. Az ő erőfeszítéseinek hála a község ekkor élte át fejlődésének utolsó felívelő szakaszát. „Kitartó munkájával vette vállára a község gondjait, problémáit. Lelkiismeretes és komoly gyakorlattal rendelkező hivatalnokként küzdött Törökszentmiklós fejlődéséért.”¹⁸ Neki köszönhetően nyerte el a város a ma ismert képét. Hatalmas építkezések történtek a településen. Ekkor épültek a külterületi iskolák, a polgári fiúiskola új épülete, a Királyi Járásbíróság, a bazársor, a vezetékes ivóvíz hálózat, a víztorony, az új Kossuth tér a Hősök szobrával, a mozi épülete, az új vágóhíd, sportpálya, katolikus parókia. Ekkor kezdődött a téglajárda betonjárdára történő felcserélése. 1930-ban nyugdíjazták, de nem vonult vissza a közélettől, hanem a továbbra is a község egyesületeinek vezető személyisége maradt.

---

¹⁶ Galsi Zoltán és Csöke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága*. in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): Törökszentmiklói Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 42-43. o

¹⁷ Galsi Zoltán és Csöke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága*. in: Csöke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): Törökszentmiklói Kalendárium. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 43. o

¹⁸ Oravecz Tivadar (2006): Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat

5.2 A helyi iskolák

Törökszentmiklóson az elemi népiskolák működtek a belterületen és a külterületeken is. A község belterületén a gyerekek katolikus, református vagy izraelita egyház által fenntartott iskolába járhattak. A külterületi iskolák államiak és uradalmiak voltak.

1930-ban a belterületen a római katolikus iskolánál 20 tanító, a református iskolánál 18 tanító, az izraelita elemi iskolában 2 tanító működött. A külterületen az állami iskoláknál 18 tanító, az uradalmi iskoláknál 9 tanító. A község egész területén az elemi iskolai tanítók száma tehát 67.

A római katolikus elemi iskolába járó tanulók száma 1227, a református elemi iskolába járók száma 1019, az izraelita elemi iskolába járók száma pedig 49 fő volt.

A külterületen, az alábbi tíz helyen volt állami elemi iskola 1930-ban. Ezek igazgatója Kovács Imre.

Iskola	Tanító	Tanító	Tanulók száma
Pusztaballai iskola:	Karajos Gyula,	Merk Teréz	119
Súrjáni:	Kovács Imre,	Baka Irén	83
Szakállasi:	Sajtós Imre		49
Sűrűdüllősi:	Elekes Kálmán,	Józsa Erzsébet	81
Újballai:	gróf Szapáry György,	Kozerka Pál	58
Óballai:	Sáringer János		66
Alatkai iskola:	Heczke Pál		46
Kengyeltenyőszigeti	Turay Oszkár,	betöltetlen	77
Tenyőtelepi:	Bakos János, Pazsuta Anna,	Aczél Szabó Jánosné	150
Kengyeltelepi:	Begya Tivadar,	Szalai István	175 ¹⁹

A külterületi oktatás 10 év alatt sokat fejlődött. A külterületen azelőtt 5 iskola volt: Barta, Surján, Ó - Újballa, Szakállas. 1-1 tanítóval, ezeket az iskolákat is nagyobb részt részint újjáépítették, részint fejlesztették.²⁰

¹⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1930. július 16.

²⁰ Oravecz Tivadar, Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat 24-25. oldal

Összevéve a bel és külterületet, az 1929/1930 iskolai évben az elemi iskolai növendékeke száma 3693 fő volt.

Az elemi iskolák mellett működnek úgy a bel, mint a külterületen a gazdasági továbbképző iskolák. A belterületen az 1929/30 iskolai évben 179 növendék volt. A tanítás a róm. kath. és ref. iskola tantermeiben folyik. A külterületen az állami iskolai tanítók vezetik iskolájukban a gazdasági továbbképző iskola tanítását.

Törökszentmiklóson 1885-ben alapították meg az 1884. évi CVII. törvénycikk értelmében az iparos tanonc-iskolát. A törvény kimondja, hogy minden település ahol a 30-at meghaladja az iparos tanoncok száma, ilyen iskolát kell létrehozni. Az iskolát a község tartotta fent. A növendékek tanultak írni, olvasni, számolni, rajzolni, nyelvtant, földrajzot, történelmet és a természeti ismereteiket is képezték. A tanoncok száma, 1929-ben már 310 volt. A tanítás a polgári fiúiskola tantermeiben történt. Az iskola esti iskolaként oktatta a tanulókat, „a tanítás este 6-kor kezdődött, célja a mestere mellett inasként a szakmát tanuló ifjú általános műveltségének növelése volt.”²¹

A gazdasági ismétlőiskola 1900. január 1-én kezdte meg a működését. Ebben az iskolában az elemi iskolát végzett 12-15 éves tanulókat oktatták. Már az első évben 7 népiskolai tanítóval és 457 tanulóval indult az oktatás. Ezt az iskolát is a község tartotta fenn, s itt is elméleti és gyakorlati oktatásban részesültek a tanoncok.

1927-ben kapott új épületet a Schiff Fülöp által 1893-ban alapított polgári fiúiskola. „Igazgatója: Szokola Ottó, tanárikar tagjai. Növendékeinek száma: I. o. 43, II. o. 28, III. o. 27, IV. o. 21, összesen 119

Polgári leányiskola igazgatója: Stelzer Adél. Növendékek száma: I. o. 23, II. o. 30, III. o. 20, IV. o. 17, összesen 90.

Községi óvoda kettő van, egyik az alvégen, másik a felvégen. Növendékek száma 120-120, összesen 240.”²²

---

²¹ Kuncze Imre emlékkönyv, Városvédő és –Szépítő Egyesület Törökszentmiklós 2005. szerző: Galsi Zoltán

²² Törökszentmiklós és Vidéke 1930. július 30.

5.3 A polgári fiúiskola alapításának körülményei

Törökszentmiklóson mindig is kiemelt jelentősége volt az oktatás kérdésének, már a vizsgált időszakot megelőzően is. Ezt bizonyítja az 1903. évről szóló előjárásági jelentés is: „Hogy községünk mily áldozatot hoz évenként kulturális célokra, kitűnik az évi számadásból, mely szerint az oktatási célokra a lakosság egyenes adója után 20% esik.”²³

Törökszentmiklóson a polgári fiúiskola története egészen 1893-ig nyúlik vissza, amikor Schiff Fülöp megalapította magániskoláját. Kezdeményezése elnyerte a város vezetőinek támogatását is, hiszen tudjuk, hogy az 1896-97- es tanévtől díjtalanul használhatta a város tulajdonában lévő ingatlant.

1899-ben megjelent az igény, hogy ezt a Jász- Nagykun- Szolnok megyében egyetlen! polgári fiúiskolát átalakítsák hét osztályos állami iskolává. Ehhez azonban nem volt elég a város támogatása, kormányzati segítségre is szükség volt. Az állam kezdetben nem zárkózott el, „sőt e célra tehetségéhez mért anyagi áldozattal is hajlandó hozzájárulni” Ezután egy 15 fős bizottságot állított fel a város előjárósága, akik megtettek minden előkészületet az új iskola létesítése céljából: kidolgozták a tanítás menetét, az iskola tervei is készen álltak, megszervezték az építést, kiszámolták a berendezés és a működtetés költségeit. Minden a legjobb úton haladt, hiszen a társadalom valamennyi rétege támogatta az új iskola létrehozását.

Sajnálatos módon az állam az 5 éves tárgyalások és huzavona végén mégsem támogatta anyagilag ezt a vállalkozást, de Törökszentmiklós előjáróság már végig szerette volna vinni a tervet, így a fenntartását elvállalta. Új iskolaépület építését is tervbe vették, de ez a vállalkozás ismeretlen okból megghiúsult. Az emberekben azonban továbbra is mélyen élt a polgári fiúiskola új épületének vágya, melyet külső körülmények mindig megakadályoztak.

5.4 Sajtóvita az iskolaügyről

A Törökszentmiklós és Vidéke című helyi újság, 1921. december 6-ai számában Cserghő Mihály a polgári fiúiskola tanára egy nyílt levélben fordult a község „első polgárához” Dr. Almásy Imre grófhhoz. Tájékoztatta, hogy egy olyan mozgalom nevében kéri a segítségét, melynek célja, hogy „Törökszentmiklóst, ezt a jobb sorsra érdemes nagy és népes Alföldi községet kiemeljük, előbbrevigyük abból az elhagyatottságból, melyben jelenleg kulturális téren van.”²⁴ Úgy gondolták, hogy e cél elérése érdekében a legfontosabb

²³ Galsi Zoltán (2005), Kuncze Imre emlékkönyv, Városvédő és –Szépítő Egyesület, Törökszentmiklós

²⁴ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

feladat a polgári fiúiskolát – „mely hivatva volna a község ifjúságából kellően művelt, az élet gyakorlati szükségletei iránt érzékkel bíró embereket nevelni, szégyenletes elmaradottságából kiemeljük és kifejlesszük arra a színvonalra, melyre fontosságánál fogva jutnia kell.”²⁵

Saját bőrükön érezték, hogy ebben a megnyomorított hazában annyira megnehezült a küzdelem a létfenntartásért, hogy új módszerekre és új eszközökre van szükség. Ahogy ők fogalmaztak: „A kulturális téren eddig teljesen elhanyagolt falut, a vidéket birtokába kell juttatni azoknak a szellemi és más egyéb képességeknek, melyek nélkül a háború elvesztése és megcsönkítésünk miatt megnehezült létért való küzdelmet sikerrel ki nem állhatjuk. Ezeket a szellemi fegyvereket és más képességeket jelenleg vidéken egyetlen egy intézmény adja, s ez az iskola.”²⁶

Helyi szinten ez az iskola a polgári fiúiskola, melyben áldatlan állapotok között folyt a tanítás így ennek a fontos feladatnak képtelen eleget tenni. Szükséges volt tehát egy új helyen felépíteni egy modern, a kor követelményeinek megfelelően felszerelt polgári fiúiskolát. Jól tudták, hogy ez olyan anyagi ráfordítást igényel, amit a község egymaga képtelen kifizetni. A költségek nagy részét állami segítségből szerették volna fedezni. Sajnos ebben a zűrzavaros időszakban nem remélhettek segítséget attól az államtól, melynek jövedelmi forrásai nagyon megfogyatkoztak, és amely még a meglévő forrásokat sem tudja az új viszonyok között jól kihasználni.

Ekkor megpróbálták az iskola ügyét társadalmi együttműködés segítségével, támogatókkal megoldani. Felkérlik Dr. Almásy Imre grófot az új polgári fiúiskola alap összehozásának megindítására, valamint arra, hogy vesse latba befolyását, használja fel kapcsolatait a lehetséges adományozók meggyőzésére. Elsősorban a Törökszentmiklósi közép és nagybirtokosokra illetve bérlőkre gondoltak, hiszen ez számukra is kedvező befektetés lenne. Azt mondhatjuk, hogy komoly adományokra számítottak „itt nem pár száz, sem egy pár ezer koronás adományra van szükség, hanem egy olyan összegre, mellyel a pénz mai értéke mellett kezdeni is lehet valamihez.”²⁷ Egy ilyen alap összegyűjtésétől azt remélték, hogy könnyebben kaphatnak állami támogatást az építkezéshez. A vállalkozás fontosságát jól mutatja a következő idézet: „Ez egy olyan vállalkozás lenne, melyet egy évszázadban talán egyszer, mint a jövő nemzedéknek szóló hasznos befektetésként helyeznénk el.”²⁸

---

²⁵ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁶ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁷ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

²⁸ Törökszentmiklós és Vidéke: 1921. december 6.

Dr. Almásy Imre gróf az újság 1922. január 11-ei számában válaszolt a nyílt levélre, melyben biztosítja Cseghő Mihály tanár urat, hogy mindent meg fog tenni lehetőségeihez képest, hogy előremozdítsa az ügyet. Azonban felveti, hogy ha Törökszentmiklós és környéke valóban össze tudna hozni egy több milliós alapot, akkor azt inkább egy szakiskola felállítására használják fel, mely szaktudást biztosítana sok paraszti család gyermekének. Nem pedig egy az általános műveltség színvonalát ugyan emelő, de semmi szaktudást nem nyújtó polgári iskolát.

Ez a dilemma nem csak helyi szinten, hanem a nagypolitika szintjén is tetten érhető. Klebelsberg Kunó így nyilatkozott a „polgári iskola vagy szakiskola?” kérdésében: „Igaza van annak a pesti jóra való iparosembernek, aki négy polgári osztály nélkül nem vesz fel műhelyébe tanoncot, mert a modern, komplikált termelési módok, az új, kényes műszerek, gépek és szerszámok mellett az értelmetlen ember többet árt, mint használ. A mezőgazdaságban is rohamosan tért fog hódítani a motoreke, a traktor, a földek villamos besugárzása és hasonlók... mindezt nem lesznek képesek értelmetlen tömegek elvégezni.”²⁹

1923 nyarán a képviselőtestület elfogadott egy határozatot, mely szerint a legsürgősebb tennivalók között is első helyen az új polgári fiúiskola ügye jöhet számításba, s mihelyt a községnek valamelyest több anyagi ereje lesz, hozzákezdnek a megvalósításhoz. Ezért váltott ki felháborodást, amikor 1924-ben elkezdték a téglajárdák betonjárdákra történő felcserélését. Sokan a község lakó közül sokkal fontosabbnak ítélték az iskolát, mint a járdát. Mert tudták, hogy minél több és jobb iskolája van a településnek, minél inkább kinevelik, művelik a népet, annál kevesebb rendőrré, csendőrré és börtönre lesz szükség. „Egy művelt népet mindig könnyebb volt kormányozni, mint a műveletlent. ...mi inkább eljárunk a téglajárdánkon sáros lábbelivel még akkor 10 évig is és szívesebben nézzük, ha polgáraink egy kicsit sárosabban is, de művelt okos fővel téglajárdán járnak, mint bután és műveletlenül betonjárdán feszítsenek. Községünk kulturális színvonalát nem járda fogja emelni, hanem az iskola és polgáraink kiművelt esze és szíve.”³⁰

A képviselőtestület mindenkit megnyugtatóan, hogy az iskola ügyében is lesz előrelépés, de a járda építését elkezdték. S valóban nem kellett már sokáig várni az eredményekre, hirtelen felgyorsultak az események.

---

²⁹ Glatz Ferenc (1990) *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932)* Európa könyvkiadó, Budapest 269. oldal

³⁰ Törökszentmiklós és Vidéke 1924. január 16.

5.5 Az új épület felépítése

1924 februárjában a közgyűlés végre elhatározta magát, hogy új épületet építtet a polgári fiúiskola számára. Erre valóban nagy szükség volt, hiszen egyenesen azt állítják, hogy „Mai állapotában ez az iskola nem maradhat, mert szégyene az a kultúrának.”³¹ Az iskola elhelyezésében már nem volt ekkora egyetértés. A képviselőtestület és a város is két táborra szakadt. Az egyik álláspont szerint mindenképp a központban kell felépíteni az iskolát – a képviselőtestület egy része ezt támogatta -, hogy „a város díszül szolgáljon”. Azonban a központban már nem volt üres telek, az épületek lebontása pedig csak a költségeket növelte volna. Különben is, ha itt épül meg, akkor nem lett volna elég hely az udvarnak és a játszótérnek. Az előljáróság viszont úgy gondolta, hogy „az új iskola az állomás melletti telken helyeztessék el”, ami kedvezett a bejáróknak. Ám mégis problémát jelentett az, hogy kb. 1 kilométerre fekszik a városközponttól, így a városi tanulóknak sokat kell sétálniuk. Viszont „ezen a telken mindenre jut bőven, az iskolára nézve pedig ez az első fontosság.”

Tekintettel kellett lenni arra is, hogy a tanulók létszámának gyors szaporodása miatt előbb utóbb több párhuzamos osztályokat kell indítani. Tehát az épületnek – a tervrajz szerint - kibővíthetőnek kell lennie. „Azután figyelemmel kell lenni a tornacsarnok mellett egy olyan tágas és a szükséges tornaszerekkel felszerelt udvarra is, ahol a testgyakorlás a téli és hidegebb időszakokat kivéve állandóan folyhat.”³² Valamint az is fontos volt, hogy az intézet mindenkor vezetőjének, igazgatójának szintén ott kellett laknia.

1924. március 18-án végül az utóbbi javaslatot fogadta el a gyűlés. Megbízta egy négytagú küldöttséget, hogy egy 1,5 milliárd koronás hosszú lejáratú kölcsönt eszközöljön ki a minisztériumban, azonban ez nem sikerült. Ezért kényszerült a város külföldi hitel felvételére, azonban ez időbe telt.

Pályázatot írtak ki az épület megvalósítására, melyre a következő kivitelezők jelentkeztek: (az összegek ezer pengőben értendők, és nem a kerekítés szabályait alkalmazták, hanem az 1000 pengőnél kisebb összegeket egyszerűen elhagyták.)

- Monor és vidéke Szövetkezet	236
- Vágó és Kovács Bp.	246
- Sipos István Szolnok	253
- Madas és Gyora Szolnok	263

³¹ Törökszentmiklós és Vidéke 1924. február 27.

³² Törökszentmiklós és Vidéke 1924. február 27.

- Lipták és Társa Törökszentmiklós	264
- Ruttkay Ödön Aszód	265
- Hoffmann és Társai Törökszentmiklós	280
- Menczel K. Bp.	270
- Kollé Imre Bp.	290
- Steiner József Bp.	290
- Marcsekényi és Társa Bp.	296 ³³

A város vezetése nem a legolcsóbb ajánlatot fogadta el, hanem azt, aki a legrealisabb és legpontosabb számítást végezte az egyes tételeknél éppúgy, mint a végösszegeknél. Ilyen alapon az új iskola építését az Alföldy és Sipos cég nyerte el. A helyi sajtóban így nyilatkoztak erről: „Hatalmas monumentális épület, ha az ember csak a tervrajzra néz rá, előre látja micsoda gyönyörű épülete lesz ez községünknek.”³⁴

1927. március 9-én megkezdtek az építkezési munkálatokat. 1927. április 27. –én elhelyezték az alábbi feliratot az újonnan épülő járásbírószáki és polgári fiúiskola épület falába az emlékiratot:

„In nomine dei. Ezen épület (épült az Urnak 1927-ik évében. Ezen időben megcsónkított hazánk Kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós, miniszterelnöke pedig gróf Bethlen István. Az épületet Törökszentmiklós nagy község emeltette. A község jelenlegi állapota az alanti: (Itt egy hosszú leírás következik a város akkori állapotáról.) Magyarország pénzegysége a pengő, melyből e kis ismertetéshez 1 drb. 5, és 1 drb. 10 pengős bankjegy van mellékelve. A magyarok Istene áldja meg Nagymagyarországgal utódainkat.”³⁵

„Az emlék íratot egy légmentesen elzárt pezsgős palackba zárták s mellé egy 10 és egy pengős bankjegyet tettek. Mind két helyen Erdélyi Kálmán főjegyző mondott alkalmi beszédet a nagy számban összegyűlt közönség előtt, mely után a palackot rögtön befalazták.”³⁶ A képek az építkezésről 8-9. számú mellékletben szerepelnek.

Az átadási ünnepségre még ugyanebben az évben, 1927. szeptember 25-én került sor, mint ahogy erről a Törökszentmiklós és Vidéke szeptember 14-ei száma tájékoztat. Az

³³ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. február 9

³⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. január 12.

³⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. április 20.

³⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. március 9.

ünnepségen beszédet mondott Erdélyi Kálmán főjegyző, melyből jöjjön egy kiragadott részlet:

„... Nem tudom úgy érzi-e más, de én úgy érzem, hogy Istennek tetsző munkát végeztünk, amidőn a jövő nemzedéknek egészséges, modern hajlékot építettünk, hogy szellemileg, testileg magukat kiképezhessék s ennek a megtépett, lerongyolódott szegény magyar hazának erős lelkű és testű harcosai lehessenek!”³⁷

Ezzel végre megoldódott a belterületi oktatás immár 30 éve húzódó problémája. A polgári fiúiskola új épületét lásd a 10. mellékletben.

5.6 Az iskola működésének sikere

A város előljárósága az iskola fennállásának 50. évfordulója alkalmából a világháborúra való tekintettel nem rendezett ünnepséget. Viszont kiadott egy kibővített évkönyvet, mely egy visszatekintő részt is tartalmaz, ami jó forrásként használható az iskola sikerességének vizsgálatára. 50 esztendő alatt 1.368 tanuló végezte el a polgári fiúiskolát, összesen pedig 6.873 tanuló látogatta azt. Ez az 1300 gyermek 50 év alatt igen kevésnek tűnhet, de a helyzet nem volt ilyen elszomorító. Az iskola igazgatója így érvelt³⁸: Ha arra gondolunk, hogy egy 4 polgárit végzett szülő a saját 2-3 gyermekének taníttatásakor nem fog megelégedni az elemi végzettséggel, akkor nem is kell sok nemzedéket számítanunk és már is hatalmas arányokban megnövekedik a tanult magyar középosztály tagjainak száma.

A szülők fokozódó érdeklődése az intézmény iránt meg is mutatkozott abban, hogy az induló osztályok létszáma mindig magas volt. Az iskola kényszerhelyzetbe is került, hiszen az 1940-es évek elejére férőhely hiányában már évente 40-50 tanulót kellett visszautasítaniuk. Az új iskolaépület nélkül ezt a növekvő igényt a polgári iskola iránt nem lehetett volna kielégíteni. S összehasonlíthatatlanul jobb oktatási környezetet biztosított a gyermekek számára. 16 évvel az építés után is így méltatták az építőket. „34 évig bérelt lakásokban, egészségtelen poros levegőjű szobácskákban kellett összehuzódniuk az osztályoknak, ma azokhoz képest palotában, tágas, szellős, jól felszerelt kényelmes tantermekben fejlődhet az ifjuság testi és szellemi ereje”³⁹

Az évkönyvből arra is válaszokat kapunk, hogy az 1920-30-as években végzett diákok mire is vitték az életben. A legkülönbélebb életpályákon megtalálhatóak voltak az egész

³⁷ Törökszentmiklós és Vidéke 1927. október 12.

³⁸ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

³⁹ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

országban. Akadtak közülük csendőrök, rendőrök, pénzügyőrök, vagy bankokban és hivatalokban, mint írnokok, akik közül a legjobbak még bankigazgatók vagy községi jegyzők is lettek. Lelkeket mentettek, mint papok, életeket mentettek, mint orvosok, vagyont mentettek, mint ügyvédek. Azonban a legtöbben – jobban megfelelvén a polgári iskola eredeti céljainak – mint iparosok gyárakat vezettek, vagy önálló mesterként szolgálták a közösséget, mint kereskedők közvetítették az iparcikkeket és a föld terményeit, mint gazdák verejtékes munkával termelték meg a javakat maguk és a honfitársaik számára.

5.7 A Polgári Leányiskola

Egy polgári leányiskola alapítására tett többszöri sikertelen kísérlet után végül Kutas Bálint református lelkész kezdeményezésére 1906-ban 7 szülővel összefogva sikerült életre hívniuk az intézményt. Szükség is volt a környéken egy új polgári leányiskolára, hisz a szolnoki iskola túlzsúfolt volt, így már nem tudta a helyi igényeket maradéktalanul kielégíteni.

A felmerülő költségeket nyolcadmagával vállalta magára. A helység kérdését is sikerült egyelőre megnyugtatóan rendezni, ugyanis a Pánthy-zárdától (lásd 11. számú melléklet) alig pár száz lépésnyire sikerült egy a tanítás szempontjából alkalmas helyiséget berendezniük. Így a vidékről bejáró leánykák az internátusban olcsó szállást, ellátást, nevelést kaphattak, a polgári leányiskolába járva pedig polgári oktatásban, nevelésben részesülhettek.

Az első tanévet helyből és vidékről 26 rendes és 19 magántanuló kezdte meg az új intézetben. S már ekkor felmerült az intézmény községivé tételének gondolata az iskola biztosabb jövőjének biztosítása szempontjából. Az első évben kiadott értesítőből kiderül, hogy elsősorban a kereskedők és a helyi értelmiség tagjai taníttatták leányaikat az intézményben. (12-13. számú melléklet)

Az iskola szerény körülmények között, adományokból és állami, valamint községi segélyekből 1908-ig zavartalanul működött. Azonban a 99000/1908 sz. kultuszminiszteri rendelet kimondta, hogy ha valamelyik társulati iskola a kiszabott rövid idő alatt nem teremti meg azokat a feltételeket, melyeket az ezen túl keletkezőkre megállapít a rendelet, akkor a nyilvánossági jog el fog veszni ezen intézmények számára.

A legnagyobb probléma egy olyan a zárdához közeli épület biztosítása volt, melyben a négy osztály négy tanteremben tanulhat, úgy, hogy a rajztanítás is biztosított legyen, s irodának, szertárnak való szobák is rendelkezésre álljanak. Végül az utolsó előtti pillanatban

az államtól sikerült kieszközölni 29160 korona támogatást. Így megindulhatott az új telek vásárlása és az épület felújítása. 4 okleveles tanárnőt is sikerült szerződtetnie az iskolának.

A feltételek biztosítása után csendesen, de magas létszámmal működött tovább. Csendesen, ami a helyi sajtót illeti. A polgári fiúiskola központi szerep mellett mostohatestvérnek tűnhet a polgári leányiskola. Elvértve találhatunk néhány cikket tornaversenyekről és kézimunka kiállításokról, melyek nagyon népszerűek voltak. Azonban ez nem jelenti azt, hogy kevésbé tartották volna fontosnak, hiszen amikor az iskola bajba került, erőlesen kiálltak mellette.

Ennek megfelelően a sajtóban 1935-ben tűnik fel ismét markáns módon a polgári leányiskola ügye, amikor egy mozgalom indult meg az iskola államosításáért. A magas tandíj miatt igen kevés tanuló járt az iskolába, s már – egyes felvetések szerint – a létalapja került veszélybe. Az iskola benépesülésére vonatkozó adatok szerint valóban az 1934-35-ös tanévben volt a mélypont. Az újság kiállt az aláírásgyűjtés mellett, s így érvelt az iskola ügye mellett:

„Már pedig Törökszentmiklós községének fontos szüksége, hogy leányainak a polgári iskola által nyújtott nevelést megadhatta, mert hiszen a női nemre vár a családnevelés feladata, amelynek feltételen szüksége a minimális polgári nevelés. Törökszentmiklós nagyközség társadalmának nemcsak kulturális hanem existenciális kérdése a leánypolgári fennmaradásának biztosítása.”⁴⁰

A polgári fiúiskolához hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a vallásos, hazafias nevelés. „Nevelői eljárásunk egyik kitűzött célja, hogy a gondjainkra bízott leánykákból istenfélő, hazafias, erkölcsös gondokozású honleányokat neveljünk.”⁴¹ A hazafiasság érzésének fenntartására az iskolai ünnepek, ifjúsági összejövetelek szolgáltak: Ifj. Vöröskereszt ünnepe, Csecsemővédelem, Magyar ipar pártolása, Hazafias filmek. A Trianoni békeszerződés megkötése után azonban – saját bevallásuk szerint – minden törekvésük az volt, „hogy drága hazánk elszakított területeinek visszaszerzése utáni vágyat és törekvést növendékeink lelkében ébrentartsuk és erősítsük.”

Ha összehasonlítjuk az 1925-26-os iskolai értesítőben szereplő táblázatot (14. számú melléklet) az indulás évében, 1906-ban közzétett adatokkal akkor a következőket állapíthatjuk

⁴⁰ Törökszentmiklós és vidéke 1935. április 17.

⁴¹ Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről*. Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 8. oldal

meg. Már nincsenek döntő többségben az iskolában tanuló gyermeke szülei között a kereskedők és a helyi értelmiség tagjai. A legnagyobb arányban az iparos szülők járatták leányukat polgári iskolába. A mezőgazdaságból élő szülők is nagyobb mértékben taníttatják itt leányukat, mint a kereskedő szülők.

A leányiskolában működött a Dobó Katalin sportkör, valamint a Zrínyi Ilona önképző kör is. Az önképzőkör keretein belül zene és táncoktatáson vehettek részt a tanulók, valamint lehetőségük volt nemzeti érzelmű szavakat előadni és a természet szépségeit ábrázoló rajzok készítésére is. Az Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület tagjai zsebkendőket, díványpárnákat, terítőket és kis babaruhákat készítettek, melyeket eljuttattak a rászoruló, szegény családok számára. (Az iskola benépesülésére vonatkozó táblázatot lásd a 15. számú mellékletben)

6. A polgári iskola társadalomformáló szerepe

6.1. Emberformáló szerep

„Iskolánk működésének célja az, hogy tanulóinkat megnyerjük a hazaszeretetnek, a magyar nemzeti eszmének, a művelődésnek és a vallás ápolásának.”⁴² (Magos János igazgató)

A tanári testület tagjai igyekeztek minél jobban megfelelni a nevelés és az oktatás nehéz feladatának. A tanév folyamán értekezleteket is tartottak, ahol főleg nevelési, módszertani kérdésekkel foglalkoztak. Valamint a vallásos és hazafias nevelésre fordítottak nagy hangsúlyt. A római katolikus vallású tanulók tanári kísérettel vettek részt a vasárnapi és ünnepnapok szentmiséin, szentgyónásokon és a szentáldozásokon. Húsvét előtt lelkigyakorlaton is részt vettek. A református tanulók ugyancsak tanári kíséret mellett vettek részt az Istentiszteleteken, a vallásos estéken és az előkészített növendékek konfirmáltak és Úrvacsorát vettek. A lelki elmélyedésre szánt csendes napokat is megtartották.⁴³

A bennük lévő erő és érték az erkölcsi nevelés szempontjából felbecsülhetetlen. „Az ima a lélek magasba szárnyalása az erkölcsi események felé. A böjt önuralomra nevel bennünket, megtanulunk lemondani alacsony testi kívánságokról magasabb lelki jutalmakért. A fogadalom növeli az akaratunkat és elhatározásainkat, a lelkiismeretvizsgálattal pedig

---

⁴² Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

⁴³ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43*

fölfedezhetjük és megvilágíthatjuk saját hibáinkat”.⁴⁴ Ezért van a vallásos nevelésnek rendkívüli értéke.

A hazafias érzés ébrentartására és fokozására nagy gondot fordítottak. A tanítást mindig az előírt imával és a Magyar Hiszekeggyel kezdték és fejezték is be. Felhívták a figyelmet a hadirokkantak tiszteletére és támogatására. Kiemelt figyelmet fordítottak a Nemzeti Zászló kultuszának tiszteletére. A polgári leányiskolában felhívták a növendékek figyelmét az alkohol káros és erkölcsrontó hatására.

„A nevelés legfontosabb célja, hogy a gyermekből erkölcsös, becsületes, munkásember legyen. Erkölcs nélkül az ember veszedelme önmagának és a társadalomnak. Tegyen meg mindent a szülő, hogy gyermekéből testileg-lelkileg derék embert neveljen. Az erkölcs forrása a vallásos érzés. Minthogy ennek az érzelemnek az alapja az Istenben való hit és a benne való föltétlen bizalom, így az első dolog ezt megalapozni, felébreszteni és állandóan ébren tartani.”⁴⁵

A tanárok a szülői értekezletek keretein belül a tanulók szüleit is bevonták a nevelő munkába, hisz a nevelés elsődleges színtere a család. A gyermek nevelése a szülő kötelessége, mely egyformán vonatkozik a gazdag és szegény szülőkre. Becsületbeli kötelessége ez, melyet magukra vállaltak a családalapítással; kötelesség a gyermek és a társadalom iránt is.

Évente átlagosan 2-3 szülői értekezletet tartottak, melyek nagy érdeklődés mellett folytak le. Elsősorban az iskolai rendszabályokat, a tanulás helyes módját és más időszerű kérdéseket tárgyaltak meg, de különböző értekezéseket is tartottak, melyek a szülőknek nyújtottak segítséget nevelési kérdésekben. Ilyen értekezések az alábbi címekkel folytak: Magos János: „**A gyermeki lélek fejlődése**”, Molnár Károly: „**A jó szülő**”, Szokolai György: „**Gyermekehazugságok**”, Benedek Lajos: „**A szülő nevelői hatása**”, dr. Csörgő Mihály: „**A szülő és a gyermek jogi viszonya**”

Az alábbi részlet Benedek Lajos előadásából való: „A jó szülő nemcsak örökdió, hanem irányítja is gyermekét. Nem elégszik meg azzal, amit az iskolában tanul, hanem arra törekszik, hogy a maga tudásából, helyes élettapasztalatából is juttasson gyermekének. Nem könyvbeli tudományt értek, hanem nemes, szép, okos erkölcsi példákat, tapasztalatokat, eseteket, milyeneket minden szülő ismer.

---

⁴⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 10

⁴⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 10.

A gyermek fejlődésében a test és a lélek szoros kapcsolata arra int, hogy a test nevelését sem szabad elhanyagolni. A szülőnek ezt is ismernie kell, mert ebben sem minden gyermek egyforma. A beteg test zavaróan hat a lélekre, az egészséges test viszont biztosítja a szellemi fejlődést is. A test nevelésének igen fontos eszköze a jó levegő, a tisztaság, a rendes életmód, a rendes táplálkozás, a helyes munkabeosztás, a vidám környezet.

Az a gondolat, hogy a gyermek szabad idejét a szabadban foglalkoztatva töltsék el, a cserkészlet intézményében van leginkább megvalósítva. A cserkészlet intézménye kitűnő nevelői eszköz. Népszerűsége annak köszönhető, hogy törvényei a gyermek öntevékenységre van alapítva.”⁴⁶

E szellemnek megfelelően már 1925-ben megalakult a polgári fiúiskolában a Hunyadi László cserkészcsapat. A község hagyományos mezőgazdasági jellegéből fakadóan nagy hangsúlyt fektettek a növény és állatvédelem oktatására és a helyes hozzáállás kialakítására. A tanulók egy közel 2200 m² területű kertészeti gyakorló területen - melyet a község ingyenesen biztosított számukra - sajátíthatták el a földművelés, gyümölcstermesztés fortélyait.

A munkára nevelés ügyét elsősorban a rajz, kézimunka, gazdaságtan és természetrajzi tárgyakkal igyekeztek kapcsolatba hozni.

Az iskolában a nevelés folyamán a szükségeshez képest jutalmaztak és büntettek is. A büntetést leginkább a testi büntetés, vagyis pálcázás formájában alkalmazták. Ebből már a korszakban is nagy viták bontakoztak ki a mindennapi életben éppúgy, mint a helyi sajtóban. A beszámolók szerint nem csak a tanárok egy része, hanem a szülők egy része is az intenzívebb használata mellett foglalt állást. Zeke Dániel a polgári fiúiskolai tanár az alábbi végső megállapítást teszi: „A pálcát tehát hagyjuk meg a tanító kezében, aki azt jósággal és atyai szeretettel alkalmazza a gyermek, a szülők és a társadalom javára.”⁴⁷

---

⁴⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1939. május 3.

⁴⁷ Törökszentmiklós és Vidéke 1933. május 1.

6.2. Műveltséget adó szerep

A polgári fiúiskolában, mind a négy osztályban hetente egy hittan órát tartottak, a vallásos elmélyülést szolgálva ezzel. Az első osztályos tananyag a fennmaradt évkönyvek⁴⁸ tanulsága szerint a következő volt.

Magyar irodalomból az értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás elsajátítása, az olvasottak tartalmának megmagyarázása és szabadon való elbeszélése, betanult versek szavalása.

Magyar nyelvtanból az egyszerű mondat és a mondatrészek megkülönböztetése, szók, szóhangok, szótagok, betűk, mondatok fajai, szófajok tiszte a mondatban. Hetente 3 órában

Földrajzból Magyarország részletes ismertetése különös tekintettel a természeti viszonyokra, heti 2 órában

Számтанból a számolás és mérés: Természetes számsor, tizedes számrendszer, egész és törtszám, mértékek, átváltás és összevonás. Négy alpművelet egész és tört számokkal. A számok tényezői és többszörösei. Tőszám és összetett szám. Oszthatóság. Legkisebb közös többszörös. Legnagyobb közös osztó. Időszámítás. Heti 3 órában.

Mértanból geometriai elemek. A pontok, vonalak és szögek fekvései és mérési viszonyai. Az egyenes és görbe vonalak. Az egyenes vonal iránya. Az egyenes és szakasz meghatározása és megnevezése. Alpműveletek egyenesekkel. A legegyszerűbb síkidomok tulajdonságai és átalakítása. Az egyenes és körvonal felosztása egyenlő részekre. Körök és ívek. Szögek: Három és négyszögek osztályozása. Az idomok összeillősége, szimmetriája, hasonlósága és a terület meghatározása. A kerület és néhány görbe vonal. Hetente 2 óra.

Természetrajzból a téli hónapokban a tananyag az ásványtan volt. Az őszi, tavaszi és nyári hónapokban növénytanból a virágos növény szervei és az egyes osztályokat jellemző növények tárgyalattak. Hetenként 3 órában.

Szabadkézi rajzból kézgyakorlatokat végeztek az egyenes és görbe vonalakkal. Az ezekből alkotott egyszerű síkdíszítések után átmenet a természet után való rajzolásra. A tanulók által szabadon választott növénylevelek, virágszirmok stb. természetű rajzolása és festése. Hetenként 2 órában.

Mértani rajzból a szerkesztő síkmértan elemei eszközökkel. A vonal, kör, szög. A különféle helyzetű merőlegesek szerkesztése. A három-, négy- és sokszögek. A spirál és csigavonalak.

---

⁴⁸ A Törökszentmiklósi Községi Polgári Fiúiskola értesítője. Az 1908-1909-es tanévről.

Különböző ellipszisek. Egybevágó, hasonló és szimmetrikus idomok. Mértani síkdíszítések. Hetenként 2 órában.

Énekből szöveges dalok keretében: hangsor, vonalrendszer, violin kulcs, hangjegyek, szünjegyek, hangjegyírás és olvasás. Hetente 1 órában.

Az iskola elvégzéséhez azonban a különböző műveltségi területek magasabb fogú ismerete volt szükséges. Mint látható igen sokrétű ismereteket szerezhettek a tanulók, melyek szervesen kapcsolódtak a mindennapi élet kihívásaihoz. A kimeneti követelmények a következők voltak:

Magyar irodalomból az olvasottak elbeszélése és magyarázása. Költemények szavalása

Nyelvtanból stílus általános törvényei. Az értelmes írás és stílus sajátosságai. Szerkesztéstan. Rhetorika. Elbeszélések és leírások fogalmaztatása. Polgári ügyiratok és okiratok készítése.

Német nyelvből a cselekvő igeragozás. Olvasmányok, versek fordítása magyarról németre. Az olvasottak alapján beszélgetés.

Történelemből a világtörténelem, az ókori, Keleti népek. Görögök és rómaiak története. Középkor. Keresztes háborúk. Germán népek és országuk alakulása. Felfedezések.

Földrajzból a matematikai és fizikai földrajz elemei. A föld alakja és nagysága. A föld mozgása. A föld felülete. Légkör. Apály és dagály. Nap. Bolygók. Üstökösök, meteoritok és hulló csillagok. Álló csillagok. Ködfoltok és csillaghalmazok.

Számtanból a pénz fogalma. A hazai valamint a legfontosabb külföldi pénzrendszerek ismertetése átszámításokkal. Árfolyamszámítás. Lerovás és váltó leszámítolás. Váltókémlés.

Mértanból a földméréstan általában. A tér felmérése és kiszámítási célja és módjai. A terület felvételt megelőző munkák. A terület felvételnél használt eszközök ismertetése és alkalmazása különféle esetekben. Mérés akadályokkal. Helyrajzkészítés. Térfogat felmérése és köbtartalom kiszámítása alkalmazva ezt a töltések, földkiadások, épületek falai köbtartalmának kiszámításánál.

Természettanból a testek általános tulajdonságai. A testek mozgása. Különböző mozgások. Erő és tömeg. Különböző erők. Erők összetevése és szétbontása. Ugyanazon pontban támadó erők eredője. Különböző pontokon támadó erők eredője. Az ingaforgás és keringés. Az erők egyensúlya. A testek súlyáról. A halmazállapot. Folyadékokról. A légnemű testekről. A

munka fogalma. A gépek. Emeltyű. Emeltyűképen működő egyszerű gépek. A lejtő és lejtőképen működő gépek. A gőzgép. Gázmotor.

Szabadkézi rajzból összetett ékítmények rajzolása, festése. Tervezések. Emberi testrészek, állatok, növények, háztartási eszközök stb. természet után való rajzolása, festése, árnyékolása.

Mértani rajzból a mértani testek saját és vetett árnyékának szerkesztése. Metszetek. A látkép szerkesztése.

Az 1920-as évektől kezdve főleg a magyar, a történelem és a földrajzoktatást hatotta át az irredentizmus gondolata. A polgári fiúiskolában a tanulmányi kirándulásokat is áthatala. A visszacsatolás után látogatást tettek Kassán, Rozsnyón, valamint megtekintették Krasznahorka várát.

Működött a Petőfi Sándor önképzőkör, melynek tagjai az előadói és fogalmazói készségeiket fejleszthették, önállóságra, tárgyilagos kritikai elsajátításra nevelték őket.

A polgári leányiskolában a helyi kirándulásokat részesítették előnyben. Az 1939/40-es iskolaévben a tanulók meglátogattak három különböző témában megtartott járásbírószági tárgyalást, ellátogattak a Gőzmalomba és a Hűtőházba. Megtekintettek egy „Radion” mosóporral bemutatott nagymosást. Részt vettek a Stefánia Csecsemővédő Intézet egy rendelőóráján, ahol előadást hallgattak a gyermekbetegségekről, az egészséges és a beteg csecsemők gondozásáról. Felkeresték a helyi ecetgyárat és agyagkészítő műhelyt, valamint az év végén látogatást tettek a helyi fényképész laboratóriumában. Elképzelhetjük, hogy milyen sokrétű az a tudás, melyre szert tehettek a fiatal leányok ezeken a tanulmányi kirándulásokon.

A község mindkét polgári iskolája az akkori modern technika újabb vívmányát, az oktatófilmet is igyekezett a tanítás szolgálatába állítani. Az oktatófilmek növény és állattanból, földrajzból, természettanból, vegytanból, magyarból és történelemből kerültek bemutatásra. A bemutatott filmek száma elérte az évenkénti 60-70 db-ot.

6.3. A társadalmi felemelkedést elősegítő szerep

Az iskolai költségek ellenére az iskola-növekvő népszerűségnek örvendett a községben. Az évenként kiadott értesítőkben szereplő kimutatások alapján elmondható, hogy leginkább a kisiparos, kereskedő és kisbirtokos családok döntöttek a gyermekük polgári iskolában történő tanítása mellett.

Az 1932-es iskolai értesítőből kiderül, hogy a beiratkozott 179 tanuló közül 132 helybéli és 47 vidéki.⁴⁹ A vidéki tanulók nagy számának az oka a polgári fiúiskola elismert, jó hírneve. Azonban a helyi sajtó szerint még növekedhetne a vidéki tanulók száma, ha az iskola megfelelően olcsó elszállásolást és ellátást biztosítana a vidéki tanulóknak.

Érdekes, hogy az I. osztályt végzett 40 tanuló közül csak 6 szülei voltak kisbirtokosok vagy kisbérlők, 17 szülője volt iparos vagy kereskedő. Ez az első esetben az osztálylétszámnak csak a 15%, míg az utóbbi esetben 42,5%-a. A földműveléssel és az ipar-kereskedelemmel foglalkozó szülők száma körülbelül ilyen arányban volt a többi osztályban is. Ha figyelembe vesszük, hogy ekkor a község több mint 28000 lelket számlált, és hogy a lakosok többsége földműveléssel foglalkozott akkor ez az arány igen elkésérítő. A községben a polgári iskola volt az a hely, ahol az elemi iskolánál nagyobb képzettséget szerezhettek a gyermekek és látható, hogy milyen kevés kispazda gyermeke választotta a polgári iskolát ekkor.

A korabeli beszámolók szerint ennek az oka nem lehetett az, hogy drága volt a polgári iskola. „Akármilyen lehet az oka annak, hogy a gazdáink nem taníttatják a gyermekeiket, csak az nem, hogy „drága”. Manapság talán nincs olyan nehéz helyzetben, mint a kereskedők és iparosok és mégis ők taníttatják a gyermeküket, mert tudják, hogy megéri. Csak gazdáinknak nem érné meg?”⁵⁰

A cikk megjelenését követően, de ettől függetlenül az iskola iskolaszéke kénytelen volt a tandíjat 40 pengőről 59 pengőre emelni, holott a lakosság éppen a költségek csökkentését várta. A község polgársága attól tartott, hogy a megemelt költségek miatt még kevesebb gyermek – elsősorban a földművelésből élő szülő gyermeke – fog ezután beiratkozni a Polgári Fiúiskolába.

Az iskolaszéket e határozatában minden bizonnyal az a szempont vezethette, hogy a község terhein valamelyest könnyítsen azáltal, hogy a tandíjakból az iskola pénztárába évi 2-3

⁴⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. július 6. *Megjelent a polgári fiúiskola értesítője*

⁵⁰ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. augusztus 3.

ezer pengővel több folyjon be. Azonban felmerült a kérdés, hogy valóban így lesz-e hisz nem hagyható figyelmen kívül azon körülmény, hogy a polgári fiúiskola növendékei nagyrészt olyan szülők gyermekei, akik az eddigi 40 pengős tandíjat is csak a legkeservesebb erőfeszítéssel tudták előteremteni. Így azt jósolják, hogy a tanulók létszáma annyira meg fog csappanni, hogy a megemelt tandíj mellett kevesebb fog befolyni, mint alacsony tandíjjal, de magasabb létszámmal.

„Így előáll az a helyzet, hogy a polgári fiúiskola a jobb módú szülők luxus iskolájává válik. Ami pedig a legkárosabb volna nagyon sok szegényebb sorsú szülő kénytelen lenne lemondani arról, hogy gyermekét polgári iskolába járassa. Márpedig a mai időkben a kenyérért való harchoz nemcsak a testi ügyességgel, hanem bizonyos fokú szellemi felkészültséggel is kell rendelkezni. Azért nem mond le szívesen a polgári iskoláról még az olyan szülő sem, aki gyermekét nem hivatalnoki vagy tudományos pályára szánja, hanem az a vágya, hogy gyermekéből értelmes, élelmes gyakorlati ember, iparos, gazda vagy kereskedő váljék.”⁵¹

Az iskola benépesülésére vonatkozó táblázat szerint valóban volt egy kisebb arányú visszaesés 1932 után, de nem olyan drasztikus mértékű, mint amitől a kortársak tartottak. (16. számú melléklet)

Annyi bizonyos, hogy a hagyományokhoz és a múlt emlékeihez ragaszkodni szerető magyar gazdák egy része még akkor is azt mondta: „Engem sem tanítottak, mégis jól megvagyok!” valamint, hogy „Nem akarok urat nevelni a fiamból!”

Pedig már az akkori élet is megkövetelte a gazdáktól is a jobban kiművelt agyat, életesebb látást, jobb számvetést. Igaz azonban, hogy amíg a gyermekük elérte ezt, addig a szülők nem sok gyakorlati hasznát látták a gazdaságban, sőt a taníttatás bizonyos költségeket is jelentett, de később bőven meghozta a kamatot.

A polgári iskolának köszönhetően megnőtt a polgári foglalkozású emberek száma a községben, ezáltal segítette elő az iskola a polgárosodás folyamatát. Jó példa erre egy 1936-os újságcikk, melyben beszámolnak az 1926-ban végzett tanulók 10 éves osztálytalálkozójáról. A cikkben olvasható a megjelentek névsora és foglalkozása is.

„Megjelent a tanári kar nevében dr. Csergő Mihály tanár, volt osztályfőnök válaszolt kedves emlékidézéssel.

---

⁵¹ Törökszentmiklós és Vidéke 1932. május 11. *Dráguljon-e a tandíj a polg. fiúiskolában?*

A találkozón megjelent öregdiákok: Buczkó Béla **okl. tanító**, Gregor István **községi tisztviselő**, B. Kiss Imre **okl. jegyző**, Kövics Gyula **gabonakereskedő**, Lázár barna **okl. tanító**, Nagy Gyula **gépész**, Őz Ferenc **vasutas**, Dr. Pollák Sándor **ügyvédjelölt**, Posta József **szobafestő**, Rubinstein György **nyomdász**, Sárosi (Stummer) Sándor **vasutas**, Schnitzer Arthur **órá**s, Urbán Máttyás **okl. tanító**, Várady Sándor **jogszigorló**.⁵²

A polgári iskola elvégzése után a diákok a környéken, Mezőtúron, Kisújszálláson és Szolnokon folytathatták tanulmányaikat. A legnépszerűbb a Szolnoki Felsőkereskedelmi Iskola, melynek 1936-ban – az iskola fennállásának 25. évfordulójára – kiadott leírása szerint 122 törökszentmiklósi születésű fiú és 53 lány tanult az intézményben 1911-1936 között.⁵³ Arról sajnos nem áll rendelkezésre adat, hogy hányan tanultak tovább akár itt, akár máshol a polgári iskolában végzett tanulók között. Azonban ha figyelembe vesszük, hogy a törökszentmiklósi községi Polgári Fiú és Lány iskolába nem csak törökszentmiklósi születésű gyerekek jártak, hanem a környék számos településéről pl.: Szolnokról, Rákóczipfalváról, Kisújszállásról, Karcagról, Tiszaroffról, Martfűről stb. akkor valószínűsíthetjük, hogy ez a szám jóval magasabb.

7. A polgári iskola hatása

7.1. A sajtó tükrében

Ebben a kulturális intézményekkel oly szűken ellátott község életében eléggé nem méltatható központi jelentősége volt a polgári iskoláknak. Munkálkodásukkal igazi hivatást töltöttek be, eleven lendületű hatáskifejtésükkel, amit nem kis mértékben az tett lehetővé, hogy minden társadalmi réteggel kapcsolatuk volt, különösen a fiúiskolának. Ezen a morális és szociális alapon nyugodott az iskola léte.

A helyi sajtó segítségével a megalakulásától kezdve, az iskola életének minden mozzanatát nyomon követhetjük. Az iskola tanárai gyakran írtak az iskolával vagy az aktuális oktatási kérdésekkel kapcsolatos cikkeket a Törökszentmiklós és Vidéke című helyi lapba. Mind ők, mind az újság szerkesztői sokszor méltatták az iskolát, és annak jótékony hatását, de féltették is a jövőjét.

A kultúra, a tudás, az önzetlen hazaszeretet véd váráként tisztelték, s így írtak róla: „Az iskola szellemisége láthatatlan hajszálerekkel mélyen begyökeredzett községünk

⁵² Törökszentmiklós és Vidéke 1936. július 1.

⁵³ Kemény László (1936) *Huszonöt esztendő 1911-1936, A Szolnoki Fiú Felsőkereskedelmi Iskola első negyedszázadának története*

kulturális, társadalmi és gazdasági életébe: községünk egyik legjelentékenyebb s mindenre legtevékenyebben ható értékét képezi. Semmi sem demonstrálhatná szebben és igazabban az iskolák és a község osztatlan társadalmi egésze közt létező szerves összeforrottságot, mint az a féltő ragaszkodás s szeretet, amivel itt mindenki az iskolák védelmére kél.”⁵⁴

A magyarság életében talán sohasem volt olyan nagy jelentősége az iskola eredményes munkájának, mint akkor, mert mint mondták „... ha az ifjúság, - úgy testi, mint lelki – ereje gyenge, akkor bizony gyenge a jövő!”⁵⁵

Ha az iskola jelentőségéről és hatáskifejtéséről írtak, akkor az iskola munkáját az éltető és új életet varázsló tavaszi napfényhez hasonlították. Mely csökkenést nem ismerő intenzitással, szeretettel és melegséggel formálta az ifjú lelkeket, vezette azokat a szép, a jó és az igaz üdítő forrásához. Kibontakoztatva ezzel a nemzeti érzést. Az iskola hatáskifejtése egyre növekvő koncentrikus körben nyilvánult meg számukra. „Észrevétlenül, a szellem igézetével, mindenkihez hozzáfér s a szellem erejével nemes hatást gyakorol mindenkire.”⁵⁶

Nagy és értékes ismeretanyagot nyújt, aminek konkrét és reális lényegét és jellegét csak dicsérték a helyi sajtóban. Ez az ismeretanyag az élet valóságával szerves kapcsolatot tartott fenn.

„Az iskola a legőszintébb barátunk. Nem kér a társadalomtól mást, mint azt, hogy dús ajándékait szeretettel fogadjuk el.”⁵⁷

A polgári iskolák működésének számtalan jótékony kimutatható és kimutathatatlan hatása volt a község életének fejlődésére. Négyet emelnék ki ezek közül, melyek a polgárosodás folyamata mellett jelzik az intézmény sikerességének a helyi hatását.

Az első ilyen tényező, hogy 1936-ra megjelent az igény egy felső mezőgazdasági iskola alapítására. Ennek a legfőbb oka, hogy helyben szerettek volna tovább tanulási lehetőséget biztosítani azon kisközgazda szülők gyermekeinek, akik elvégezték a polgári iskolát. A másik nem elhanyagolható indok inkább gazdasági volt. Az új intézménnyel szerették volna idecsábítani a környékről azokat a diákokat, akik tanulmányaikat középfokon szerették volna folytatni.

---

⁵⁴ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 2.

⁵⁵ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9.

⁵⁶ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9.

⁵⁷ Törökszentmiklós és Vidéke 1931. szeptember 9

A számításaik szerint legalább 150 vidéki tanulót lehetne ilyen módon a községbe csalogatni. Ez mind az iskola számára hasznos lenne a kifizetett tandíjakon keresztül, mind a község számára, hiszen ezek a fiatalok itt lalnának és élnének, ezáltal jótékonyan hatnának a kereskedelemre is. A tanulók szülei a pénzüket itt költenék el.

„A nagyszámú vidéki tanulók ideözönlése elő fogja mozdítani a polgárság anyagi jólétét. Az iskola felállításának áldásos hasznát veszik a háztulajdonosok, iparosok kereskedők, termelők. Sok szorgalmas kis ember, jövedelem és kereset nélkül levő özvegy-asszony tisztességesen megél abból, ha 1-2 vidéki tanulót elvállal teljes ellátásra.”⁵⁸

Ez az elképzelés sajnos nem valósult meg az állami segítség hiánya miatt.

A másik közvetlen hatása a polgári iskoláknak – a helyi sajtó szerint - akkor mutatkozott meg, amikor a Szolnoki Felsőkereskedelmi Iskolába járó gyerekek tömegei kinőtték a vasútállomás várótermét. Történt ugyanis, hogy reggelente 30-40 gyermek ugyanazzal a vonattal indult el az iskolába Szolnokra. A vasútállomás kis várótermei már az ifjúság számára sem voltak elég nagyok, nem is beszélve azokról az emberekről, akik átutazóban voltak, vagy máshová utaztak volna ugyanazzal a vonattal. A probléma főleg télen okozott gondot, hiszen nyáron a jó időben még az állomás előtt is várakozhattak. Felmerült tehát a vasútállomás várótermeinek felújításának és kibővítésének a terve a város előljáróságában.

A polgári fiúiskola épületében kaptak helyet a vasárnap délutánonként működő népies szabadelőadások, melyek egyedül az általános művelődés emelését célozták. 1921 decemberében az alábbi előadások kerültek megtartásra:

- Gyermekvédelem és járványos betegségek
- Irredenta előadások
- Közgazdasági, történelmi és társadalomtudományi előadások
- Földrajzi előadások
- Babonákról, különös tekintettel az orvosi vonatkozásokra, baktériumok, mint betegségek okozói, tuberkulózis, nemi betegségek
- Arany Jánosról

---

⁵⁸ Törökszentmiklós és Vidéke 1936. augusztus 5.

- A gyermeknevelés ferdeségei⁵⁹

Sajnos ekkor még nélkülözniük kellett a mezőgazdasági és háztartási előadókat. Talán ez az oka annak, hogy ezeken az ingyenes előadásokon nagyon kevesen vettek részt. Feljegyeztek olyan esetet is, amikor csak 1 ember hallgatott végig egy hasonló előadást. Az 1930-as évek végén, azonban már ha nem is telt házú, de nagy látogatottságú eseményekké váltak a népies szabadelőadások.

A polgári fiúiskola új épületében kapott még helyet többek között az iparos tanonciskola is.

Végezetül a kulturális élet fellendülésében látom a polgári iskolák hatását. A „Thalia” Kamaraszínház látogatottságában is pozitív tendenciát figyelhetünk meg. A sajtó beszámolója alapján 1937-ben már szép számmal látogatták a polgárok a jó színházi előadásokat. Kiemelkedtek a jó előadások közül a Tündérlaki lányok és a Farkas c. vígjátékok, melyek esetében „A közönség (pedig) bebizonyította, hogy csak az igazi művészetnek van talaja Törökszentmiklóson, mert a „Thalia” Kamaraszínház előadásait szép számban látogatta és a művészeteket, a nemes kultúra zászlóvivőit sok tapssal jutalmazta.”⁶⁰

7.2. Szélpál Árpád visszaemlékezése alapján

Szélpál Árpád Törökszentmiklóson született 1897. november 4-én. Költő, újságíró. Az 1984-ben megjelent emlékiratában írt többek között a Törökszentmiklóson eltöltött gyermekkoráról. Ezen visszaemlékezés segítségével szeretném bemutatni egy sajátos nézőpontból azt, hogy milyen is volt ekkor Törökszentmiklóson élni, milyen volt a polgári fiúiskolába járni, valamint hogy milyen hatással volt életére a polgári iskola.

Apja úri szabómester volt, aki megrendelésre dolgozott. Nehéz körülmények között éltek, hiszen a megrendelők részletekben fizettek, ha fizettek egyáltalán az elkészített ruhákért, öltönyökért. *„Apám azzal dicsekedett, ha kérdezték, hogy négy fia van, és minden fiának van egy leánytestvére. Lassúbb észjárású ember ezt úgy értelmezhetette, hogy nyolc gyerekről van szó. Öten voltunk, négy fiú és Bertuska. Öt gyereknek kellett enni adni. Öt gyereket kellett ruházni. Nem is értem, hogy telt mindenre. Mert rendesen ettiünk, tisztán jártunk.”*⁶¹ A bátyját, Miklóst a polgári iskola elvégzése után apjuk maga mellé vette inasnak. Azonban neki más sorsot szántak szülei. Édesanyja azt szeretne volna, ha orvos lesz belőle.

⁵⁹ Törökszentmiklós és Vidéke 1921. december 7.

⁶⁰ Törökszentmiklós és Vidéke 1937. szeptember 29.

⁶¹ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 22. oldal

Igaz Törökszentmiklóson nagyközség ekkor 25.000 lelket számlált és 4 orvos is vigyázott az itt lakók egészségére. Szélpál Árpád szerint nem volt szükség ennyire sem, hiszen „*a gazdag embernek kutya baja, a szegény embernek meg nincs ideje betegeskedni annyi a dolga, hogy meghalni sem ér rá.*”⁶² Viszont minden orvosnak saját háza, kertje, kocsija – lova, cselédje, egyszóval pénze volt. Az édesapja azonban aranycsillagos vasutast, tanárt vagy bankigazgatót álmodott a fiából.

Abban megegyeztek, hogy jobb sorsot szántak fiuknak, ezért az elemi iskola után Árpád fiukat is beíraták a polgári fiúiskolába a várható magas költségek, valamint a rokonok ellenzésének dacára. Mondván, hogy a negyedik polgári után is mehet gimnáziumba a különbözeti vizsga letételével. Ezért külön órán latinul tanult, amit a szülei nem tudtak pénzzel megfizetni, így az apja ingyen vasalta ki „Szabó tanár úr” ruháit.

Az ifjú Szélpál Árpád 1909-ben kezdte meg tanulmányait a Törökszentmiklósi Polgári Fiúiskolában, Ez azt jelenti, hogy még a Polgári fiúiskola új épületének megvalósulása előtt. Művében így hasonlítja össze az elemi iskolát a polgári iskolával:

„Az elemiben karba tett kézzel ülünk, így figyelünk a tanító úrra. Reggel nyolckor már ott vagyunk, és tizenegy óráig maradunk, egyetlen tízperces szünettel, hogy az uzsonnánkat megehessük. Délután kettőtől négyig újra a padban ülünk....

A polgáriban új világba csöppentem. Itt nem kell karba tett kézzel ülni, a tanítás nem nyolctól tizenegyig és kettőtől négyig tart, hanem nyolctól egy óráig, minden óra után tíz perc szünettel. Minden délután szabad, a pénteki tanóra kivételével. Az elemiben minden percben figyelni kell valami újra, hol különben csak önmagukat jelentő betűk csoportosulnak jelentős szavakká, hol a szavak állnak össze, hogy történetet szervezzenek magukból; a számokból egyszeregy lesz, rend, a rendből értelem és titok. A világ mindennap nagyobb a beszéd- és értelemgyakorlatok jóvoltából. Előbb csak annyi, amit magunk körül látunk: ha kimegyünk a tanterem ajtaján, jobb kéz felől Czégény uram háza, szemben a kút a kútban víz, a kútnak kereke... De nemsokára megtudtuk, hogy olyan világ is van, amelynek Csépa vagy Szelevény a neve, és Kunszentmárton a Berettyó vize mellett...

A polgári az életre nevel. Itt nem tágul velünk a mindenség, itt belénk szorítják. Csupa olyasmit kell megjegyezni, amit az élet majd számon kér tőlünk, például azt, hogy hazánk hatvanhárom vármegyére oszlik, vagy azt, hogy a legmagyarabb folyó a Tisza, mert

---

⁶² Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 46. oldal

hazánkban, Máramarosban ered, és hazánkban Titelnél ömlik a Dunába. Sajnáljuk is, hogy a Duna aztán elviszi vizét idegenbe. reggel pontban nyolckor mindenki a helyén ül, de a tanár fél kilenc előtt nem teszi be lábát az osztályba. Hja, a tanár nem tanító, azért tanár. A tanító tanít, a tanár kikérdez. Az elemiben a tanító tud, a polgáriban nekünk kell tudni.”⁶³

A polgári az életre nevelt, és az élethez hozzátartozott a pofon és a nádpálca is. Visszaemlékezéséből kiderül, hogy nem volt ritka a testi büntetés a polgári iskolában.

A parasztyerekek túlnyomó többsége csak 4 elemiit végzett, utána ismétlőiskolába jártak 16 éves korukig, de oda sem rendszeresen. Tavasszal és ősszel ugyanis szükség van a gyerekekre a ház körül és a földeken. Az 1868-ban bevezetett tankötelezettség csak részben valósult meg. A tanítók, tanárok nem tudnak mit tenni, morognak, üzennek a szülőknek. *”A parasztember jön mondani, ha a tanító úr nem tudná, hogy az élet előbbre való, mint az iskola: ha a gyerek nem dolgozik, nincs betevő falat.”*

A polgári első két osztályába állítása szerint majdnem 30-an jártak. A harmadik és negyedik évfolyamig azonban már nem jutottak el ilyen sokan, csak azok, akik komolyan vették és magoltak. A 28 fős osztályba vele együtt 7 zsidó, 5 paraszti származású gyerek járt, a többiek iparosok, kereskedők vagy hivatalnokok gyerekei.

Állítása szerint élete első riportját a Törökszentmiklósi újság jelentette meg második polgárista korában. Még ugyanebben az évben saját „újságot” indított, amely kettévágott irkából összefűzött lapokból állt. *„Forradalmi újítás volt ez a lapkiadás terén: téglalap alakú újság még sohasem jelent meg.”*⁶⁴ Kézzel írta és illusztrálta, aminek következtében nagy népszerűségnek örvendett a lap az osztálytársai körében.

Szélpál Árpád leírásából jó képet kaphatunk arról, hogyan is szórakoztak a a legények és a lányok az 1900-as évek elején.

„Vasárnap délután megtelik a tornác legényekkel. Unokatestvéreim hordják a sört a jégveremből. Szemben a tér másik oldalán három egymás mellé állított fapadon, az ünneplőbe öltözött lányok ülnek, akiknek nem jut hely, az a pad mögé áll. Beszélgetnek, nevetgélnek, átpislognak a tornácra, ahol a legények nagy nyugalommal isznak, énekelnek, úgy tesznek, mintha észre sem vennék a lányokat. Így tart ez egy jó órán át. Akkor felcihelődnek, kiállnak a tornác elé, és elrikkantják annak a lánynak a nevét, akivel táncolni akarnak... Azok meg

⁶³ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 89-90. oldal

⁶⁴ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 106. oldal

jönnek a párjukhoz engedelmesen, és mennek a nagy fahangárba, ahol a cigányok már cincogtatják a vonót, kezdődik a bál... Gyorsan ürülnek a padok, valamennyi lány táncol már. Az utolsó kettő, aki a padon maradt „petrezselymet árulni”, egy szempillantás alatt eltűnik, hazaszalad szégyenével.

A tánc csendesen, módosan indul. A legény a lány két vállára teszi kezét, szálfaegyenesen tartja magát, és egy helyben billeg, csak a lány lépked kettőt jobbra, kettőt balra. Majd nekitüzesedik a zene, elkapja a legény a párja derekát, és egyre gyorsabban, egyre vadabban, egyre hangosabb kurjantással, egyre erősebb dobbantással forgatja. A cigányprimás kezében úgy jár a vonó, mint az ördögmotolla, hajtja, erősíti a ritmust, a bódulásig. A színes szoknyaforgatagban villannak a fehér harisnyák, repülnek a kék és piros szalagcsokrokban végződő hajfonatok, sivít a lány, lába már nem tapodja a földet, fölötte repül, nem is lány már, madár, gerlice vagy talán fecske, a világ összefolyik előtte, se lát, se hall, de ha beleájulna, akkor sem hagyná abba. Előbb fárad el a cigány keze, lassít a vonó, már jelzi is, hogy vége a vad gyönyörűségnek. A párok szétválnak, a lányok átszaladnak a téren, vissza a helyükre, és keszkenőjükkel legyezik magukat. A legények a tornácra ülnek, és isszák a sört. Aztán amikor a cigányok újra elfoglalják helyüket... megint kiállnak a legények a tornác elé, hívják párjukat, és újra kezdődik a tánc. Így tart napestig.”⁶⁵

Harmadikos polgáris korában korrepetálta Szinityán, a martfői Kövér János - uradalom intézőjének fiát. Péter nagyon rossz tanuló volt, nem érdekelte a tanulás, Árpádnak mégis sikerült áthúznia a vizsgán. A jómódú családnál töltötte a nyarat, ahol egy egészen új világ tárult a szeme elé. „Olyan világ, ahol ebédlőben esznek, hálószobában alszanak, szőnyegen járnak, a reggelit az üveges verandán szervírozzák, szalvétát tesznek a bögre mellé, vaját az asztalra, meg mézet, bődönszámra áll a kamrában. És a reggelihez még híg tojást is adnak... Itt cselédnép dolgozik, szakácsné főz, szobalány varrja fel a gombot.”⁶⁶

Kezdetben nem tetszett neki ez az életforma, idegen volt a számára. „*Minek háromtányéros teríték, ha ehetetlen ételeket raknak rá: tejfellel tönkretett bablevest, vad ízű nyúlgerincet, töpörtővel meghintett túrós csuszát. Adnának inkább paprikás krumplit vagy lekváros derelyét.*”⁶⁷ Nem értette, miért olyan boldogtalan a család, ha megvan mindenük és még csak nem is kell naphosszat dolgozniuk. Péter is állandóan kibújt a tanulás alól, mondván miért tanuljon, mikor ilyen jó körülmények között él.

⁶⁵ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 110-111. oldal.

⁶⁶ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 119. oldal

⁶⁷ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 121. oldal

A nyár hamar eltelt és hazakerült, ahol végre ismét zsíros kenyeret ehetett, de ez a nyár véglegesen megváltoztatta a világról alkotott nézeteit. *„Először néztem körül otthon, először vettem észre, hogy az ágytakaró kopott, hogy a rongyszőnyegek fesledeznek, a vályogfal repedezik. Bementem a nagyszobába, hogy egyedül legyek. Két ócska szekrény nézett rám, egyiknek sem lehet rendesen bezárni az ajtaját. És nincs harmadik szoba, hát még negyedik... Leültem a díványra, éreztem, hogy a rugók kiállnak belőle. Sírtam.”⁶⁸*

A polgári iskola elvégzése után az előző évben, 1911-ben megnyílt szolnoki felső kereskedelmi iskolában folytatta tanulmányait. A törökszentmiklósi lapba írta első cikkeit, háborúellenes verseit. 1915-ben osztályelsőként érettségizett, így felkerült Budapestre a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság alkalmazottjaként. 1917-ben került kapcsolatba a Galilei körrel, 1928-1939 között a Népszava munkatársa volt. 1933-ban 3 hónapra börtönbe került egy cikke miatt. 1933-tól a Népszava irodalmi rovatának munkatársa lett. 1939-1949 között a Népszava franciaországi tudósítója volt. Francia nyelven publikálta műveit. A Párizs melletti Sceaux-ban halt meg 1987. március 26-án 89 éves korában.

---

⁶⁸ Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu*. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 123. oldal

8. Összegzés

A magyar közoktatás minden ágát áthatották a Klebelsberg Kunó által kidolgozott reformok, melyek hozzájárultak a magyar kultúra színvonalának emeléséhez, elősegítették a társadalom műveltségének szélesítését. Elkötelezettsége lehetővé tette, hogy Magyarország újra a kultúra és a tudás fellegvára válhatott. Ha az embert tettei alapján ítéljük meg, akkor méltán nevezhetjük Klebelsbergnek a legnagyobb hazafiak egyikének.

A klebelsbergi oktatáspolitikai helyi vonatkozásait vizsgálva, megállapítottam, hogy szűkebb szülőhazámban is jelentős változásokat hozott ez a korszak az oktatás területén. Az eljárás már korábban is elhatározta a külterületi állami iskolák építését, ám az ígért támogatást csak Klebelsbergnek köszönhetően kapta meg az 1926. évi VII. tc. alapján. Az új iskolának köszönhetően sikerült megoldani a helyi oktatás egyik nagy hiányosságát.

A polgári fiúiskola új épületének megszervezése teljes egészében helyi, azaz civil kezdeményezésre történt. A költségeket teljes egészében állami támogatás nélkül, külföldi hiteltől fizette a község. Ugyanakkor azért is tehetette meg mindezt, mert a népiskolák építésének terhét az állam – Klebelsberg politikájának jóvoltából – magára vállalta. A község eladósodása után azonban az állam – noha nem vette át fenntartóként - a polgári iskolák költségének egy részét átvállalta.

A korszak iskolapolitikája jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy városunkban (az egykori községben) egy iskolázottabb munkaerő és egy helyi értelmiség alakuljon ki. Ebben az eljárásnak, de főleg Erdélyi Kálmán főjegyzőnek, „Törökszentmiklós Bethlen Istvánjának”⁶⁹ ugyanakkora szerepe volt, mint Klebelsberg Kunónak. Mindketten hihetetlen szorgalommal és odaadással szolgálták a község és az ország érdekeit, egy jobb jövő megteremtésén fáradoztak.

A polgári iskola (mind a fiú, mind a lány) sikeres működése bebizonyította és talán meggyőzte a helybelieket, hogy a viták ellenére, valós társadalmi igényeket elégített ki a polgári iskola. Átmeneti jellegénél fogva, miután jóval könnyebb volt, mint a gimnázium, hiszen nem kellett sem latin (görög) nyelvet tanulni, ugyanakkor sokkal gyakorlatorientáltabb, „hasznosabb” ismereteket közvetített. Alkalmas volt arra, hogy a módosabb parasztcsaládok, a polgárosultabb kereskedők, vállalkozó retag gyermekei középfokú műveltséget szerezzenek. Ennek birtokában olyan hivatalokat vállalhattak, állásokat tölthettek be, amelyek korábban

---

⁶⁹ Oravecz Tivadar, Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében. Szakdolgozat

elérhetetlenek voltak számukra. Sőt némelyeknek megnyílt az út akár a felsőfokú tanulmányok folytatására is. Ha nem is sokaknak, de a tehetségeseknek megadatott, hogy felküzdjék magukat az értelmiség soraiba.

Külön kiemelendő az iskolák tanításon kívüli műveltségformáló szerepe, amellyel becsempészték, népszerűsítették az ismereteket az egyszerű emberek körében (például az önképzőkörök). Részben hasznos tudást, másrészt háttérismereteket közvetítettek, hogy segítség korszerezni a gazdálkodást, könnyebbé tegyék a hétköznapi életet, olykor szórakozást kínáltak vagy közösségi akciókat (például a cserebogárgyűjtést) motiválták.

A polgári iskola végzősei közül kikerült diákok jelentős része épp az iskola által nyújtott tudásnak köszönhetette karrierét, és ez által identitásukat. Sokan nem felejtik a szülőföldhöz való kötődést, az anyaiskolát (pl. Szélpál Árpád), tudják, hogy az első lépést a polgárrá váláshoz itt kapták. Nem lévén gimnázium, így Törökszentmiklós iskolaügyében kétségtelenül a meghatározó szerepet a polgári iskola kapta. Jó példát mutattak az iskolázottabbak a “kulturális polgárosodásra”, amely a későbbi jövő nemzedek fiainak és lányainak a lehetséges jövőt jelentette.

A Horthy-korszakban a klebelsbergi “kultúrfölény” koncepció megértő felekre talált az alföldi mezővárosok legtöbbszörében, így Törökszentmiklóson is. A helybeliek kinyitották pénztárcájukat, áldozatot hoztak az iskolaügyért, de támogatást remélhettek az állam felől is, legalábbis a népoktatás területén. Ez a sajátos hozzáállás, amely a helyi és az állami erőforrásokat is egyaránt kiaknázza, tette lehetővé a magyarság kulturális felzárkózását, és volt egyben a modernizáció záloga is.

9. Felhasznált irodalom

Eötvös József művei. *Kultúra és nevelés*. Magyar Helikon, Bp., 1976. 375. o. Az 1868. évi népiskolai törvény.

Galsi Zoltán, Csőke Tibor (szerk) (2007-2011): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós

Galsi Zoltán (2005): *Kuncze Imre emlékkönyv*. A Városvédő és –Szépítő Egyesület, Törökszentmiklós.

Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós

Galsi Zoltán és Csőke Tibor (2008), *100 éve jelent meg Törökszentmiklós első állandó újsága*. in: Csőke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 42-43.

Glatz Ferenc (szerk.) (1990): *Tudomány, kultúra, politika Gróf Klebelsberg Kunó beszédei és írásai*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Gróf Klebelsberg Éva beszéde a III. Óballi falunapon, a Klebelsberg Kunó – emléktábla avatásán, melyet távollétében Hajnal László olvasott fel 2007. szeptember 8-án. In:- Galsi Zoltán, Csőke Tibor (szerk.) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 243. oldal

Jóburu Magda (1972): *A köznevelés a Horthy-korszakban*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Kemény László (1936) *Huszonöt esztendő 1911-1936, A Szolnoki Fiú Felsőkereskedelmi Iskola első negyedszázadának története*

Klebelsberg Kunó (1928): *A magyar neonacionalizmus*. In: Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei és írásai (1917-1932). Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc (1990). Budapest

Klebelsberg Kunó: 1926. A nyolcosztályú népiskola. 364. oldal

Kovács Endre (szerk.) (1979). *Magyarország története 1848-1890*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1399-1400.o

Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43.*

Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla (1999): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Osiris Kiadó, Budapest. 365-390.

Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében.* Szakdolgozat

Ránki György (főszerk.) (1988): *Magyarország története 1918-1945* II. kötet. ú Akadémiai Kiadó, Budapest. 863-873

Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században.* Osiris Kiadó, Budapest. 172-190.

Romsics Ignác (szerk.) (2000): *1927. évi XII. törvény a polgári iskolákról* In: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999.* I. kötet. Osiris Kiadó, Budapest. 215-218.

Soós Kálmán „Pro Urbe Törökszentmiklós” díjas nyugalmazott iskolaigazgató beszédvázlata, melynek felhasználásával emlékezett az iskolateremtő Klebelsberg Kunóra születése 135. évfordulóján a bartapusztai egykori népiskolában 2010 őszén.

Szabó Antal (2008): *Rövid visszaemlékezés a 2007-ben 150 éves törökszentmiklósi vasút történetére,* in: Csőke Tibor, Galsi Zoltán (szerk) (2008): *Törökszentmiklósi Kalendárium.* Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. 95.

Szélpál Árpád (1984): *Forró hamu.* Budapest, Magvető Könyvkiadó

Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről.* Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós. 8. oldal

T. Kiss Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években.* MMI-Mikszáth Kiadó, Budapest.

Törökszentmiklós és Vidéke folyóirat 1921-1939-ig megjelent számai.

A Törökszentmiklósi Községi Polgári Fiúiskola értesítője. Az 1908-1909, 1924-1925, 1934-1947

A Törökszentmiklósi Községi Polgári Leányiskola értesítője. Az 1906-1914, 1922-26, 1931-1939

Vitéz Szolnoki Scheftsik György (1935): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene*. Dunántúl R. T. és Taizs József, Pécs.

<http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7667> Letöltési ideje: 2012-11-14

old.hdke.hu/download/Czettler_Antal.pdf Letöltés ideje: 2012.11.03.

10. Mellékletek

*Az Osztrák–Magyar Monarchia
utóállamainak részesedése a történelmi Magyarország területéből és népességéből**

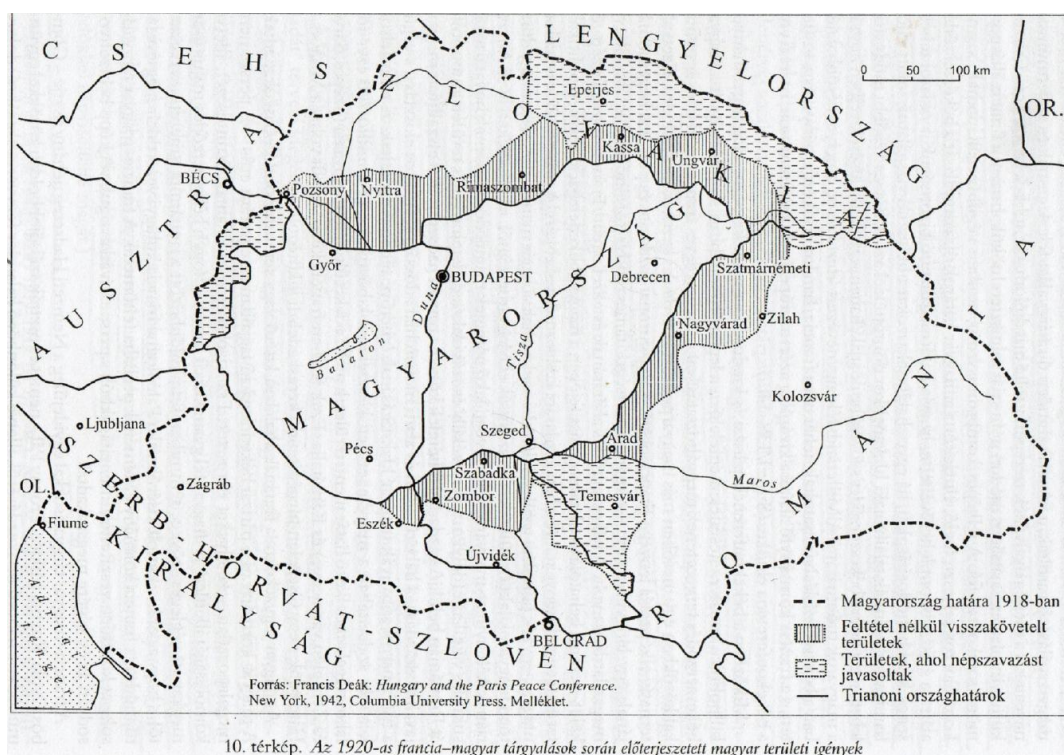
Ország	Terület km ² -ben	Népesség (fő)	Ebből magyar (%)**
Csehszlovákia	61 633	3 517 568	30,3
Románia	103 093	5 257 467	31,6
SHS Királyság	20 551	1 509 295	30,3
Ausztria	4 020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
Összes veszteség	189 907	10 649 416	30,2
Trianoni Magyarország	92 963	7 615 117	88,3
Történelmi Magyarország	282 870	18 264 533	54,4

Forrás: *Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1940*. Bp., 1940, Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. 22.

* Horvát-Szlavónország nélküli adatok.

** Az 1910-es népszámlálás anyanyelvi adatai alapján.

1. számú melléklet⁷⁰

2. számú melléklet⁷¹

⁷⁰ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 145.

⁷¹ Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 144.

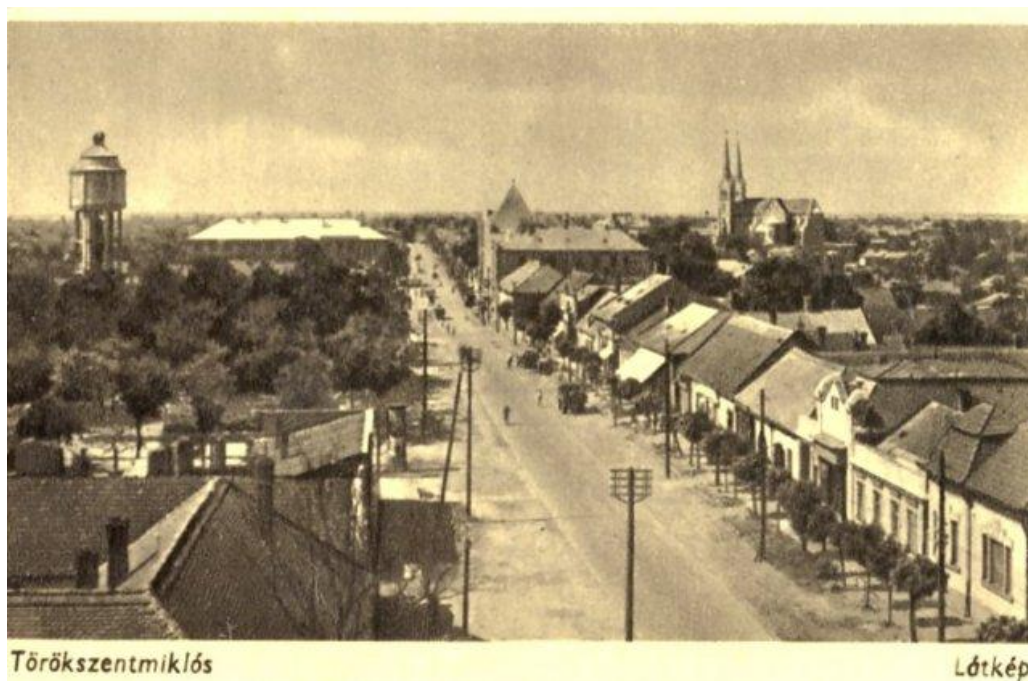
21. táblázat. Középfokú oktatás a két világháború között

Tanév	Középiskolák				Polgárik			
	száma	tanulók száma	tanárok száma	egy tanárra jutó tanuló	száma	tanulók száma	tanárok száma	egy tanárra jutó tanuló
1919/20	129	57 769*	–	–	253	80 051	–	–
1929/30	156	59 244	3362	17,6	353	60 635	4287	14,1
1937/38	173	69 993	3488	20,0	397	93 561	4124	22,6

Forrás: Kubinszky Lajos: *Magyar közoktatásügyi politika a két háború között*. New York, 1953, Magyar Nemzeti Bizottmány. 44–47.

* 1923/24

3. számú melléklet⁷²

4. számú melléklet: Törökszentmiklósi látkép 1930-ból⁷³

⁷² Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó, Budapest. 179.

⁶⁵ <http://www.ivk.hu/Digit/Kepeslap/photos/photo17.html> Letöltve: 2012.11.09.

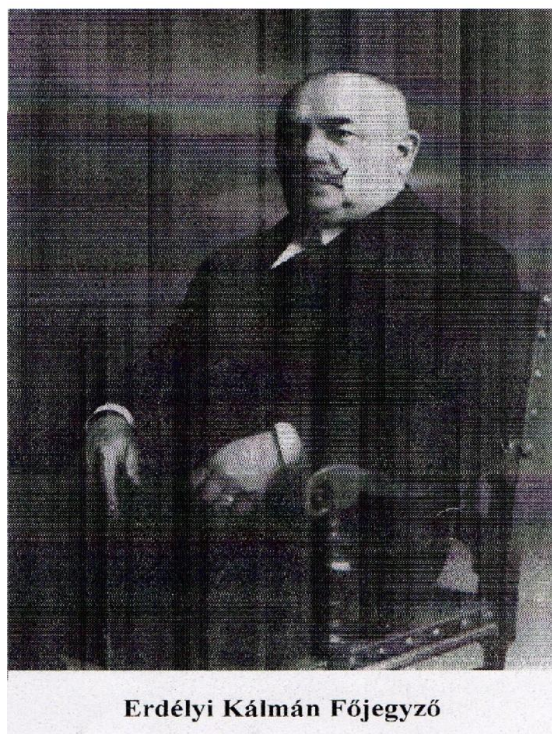
5. számú melléklet (1930)⁷⁴

6. számú melléklet⁷⁵

⁷⁴ <http://www.ivk.hu/Digit/Kepeslap/photos/photo17.html> Letöltve: 2012.11.09.

⁷⁵ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklói kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós.

Erdélyi Kálmán Főjegyző

7. számú melléklet⁷⁶

8. számú melléklet⁷⁷

⁷⁶ Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében*. Szakdolgozat.

⁷⁷ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklói kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. Erdélyi Kálmán főjegyző megtekinti a polgári iskola építését

9. számú melléklet⁷⁸

10.számú melléklet⁷⁹

⁷⁸ Galsi Zoltán (szerk.) (2004): *Törökszentmiklósi kép-mutató*. Re Bene Gesta Egyesület, Törökszentmiklós. Csoportkép a polgári fiúiskola építésének alkalmából. Középen Erdélyi Kálmán főjegyző.

⁷⁹ Oravecz Tivadar (2006): *Törökszentmiklós község fejlődése Erdélyi Kálmán főjegyző munkásságának tükrében*. Szakdolgozat.

Törökszentmiklósi „Pánthy”
róm. kath. leánynevelde.

11. számú melléklet⁸⁰

X.

Statisztikai kimutatások az 1906-07. isk. évről.

	O s z t á l y				Ö s s z e s e n
	I.	II.	III.	IV.	
I.					
A tanulók létszáma :					
Rendes tanuló	7	7	10	2	26
Magán tanuló	5	9	2	3	19

12. számú melléklet⁸¹

⁸⁰ <http://www.ivk.hu/Digit/Kepeslap/photos/photo24.html> Letöltve: 2012.11.09.

⁸¹ Stelczer Adél (1907): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1906-07. iskolai évről*. Rubinstein S. könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

	O s z t á l y				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
VI.					
A szülők polgári állása szerint:					
Birtokos és bérlő	1		2		3
Östermelő	1	3			4
Önálló iparos	1				1
Önálló kereskedő	1	2	4	1	8
Köztisztviselő			1		1
Egyéb értelmiségi	2	2	2	1	7
Magánzó	1		1		2

13. számú melléklet⁸²

A tanulók létszámának alakulata		O S Z T Á L Y				Összesen
		I.	II.	III.	IV.	
I. A tanulók létszáma	A tanév elején	27	43	29	34	133
	kimaradt	—	—	1	—	1
	később jött	1	—	—	—	1
	A tanév végén	28	43	28	34	133
II. A szülők lakóhelye szerint	helybeli	21	31	25	27	104
	vidéki	7	12	3	7	29
III. Vallásfelekezet szerint	róm. kath.	12	27	15	17	71
	református	10	12	8	11	41
	ág. evang.	1	1	—	—	2
	izraelita	5	2	5	6	18
	görög kath.	—	1	—	—	1
IV. Életkor szerint	10 éven aluli	27	42	27	29	125
	10 éven feletti	—	—	—	—	—
	15 évet betöltötte	1	1	1	5	8
V. Anyanyelv szerint	magyar	28	43	28	34	133
	más anyanyelvű	—	—	—	—	—
VI. A szülők foglalkozása szerint	birtokos, bérlő	2	6	3	7	18
	östermelő	1	4	1	2	8
	gazd. alkalm.	1	1	1	1	4
	önálló iparos	8	13	12	9	42
	önálló keresk.	6	2	1	5	14
	közt. alkalm.	2	5	1	4	12
	köztisztviselő	5	4	4	2	15
	magántisztviselő	—	—	2	—	2
	egyéb. értelm.	1	1	2	—	4
	szolgálat. napsz.	1	2	—	1	4
	magánzó	—	5	1	3	7
	katoná, csendőr	1	1	—	—	2
	nyug. értelmis.	—	1	—	—	1
VII. Tandíj fizetés szerint	egész tand. fiz.	26	35	22	30	115
	fél " "	1	—	1	—	2
	tandíj menfes	1	8	5	4	18

14. számú melléklet⁸³

⁸²Stelczer Adél (1907): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1906-07. iskolai évről*. Rubinstein S. könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

⁸³Stelczer Adél (1926): *A Törökszentmiklósi Polgári Leányiskola értesítője az 1925-26. iskolai évről*. Kongrácz János könyvnyomdája, Törökszentmiklós.

D) Az iskola benépesítésére vonatkozó adatok.

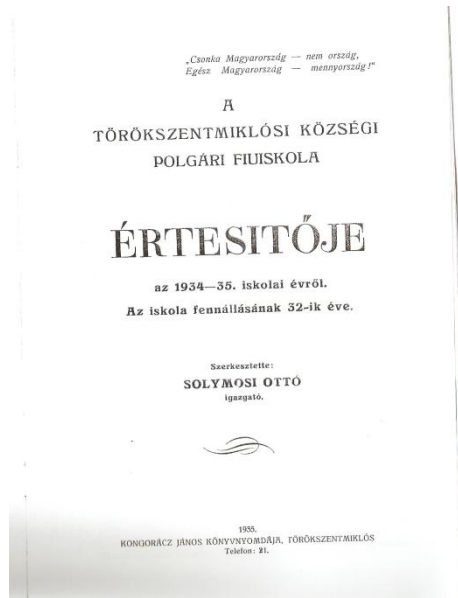
T a n é v	Nyilvános tanulók					Magántanulók					Nyilvános és magán-tanulók összesen
	I.	II.	III.	IV.	össz.	I.	II.	III.	IV.	össz.	
az 1920—21 tanévben	37	26	36	34	133	8	3	7	3	21	154
az 1921—22	39	32	26	33	130	13	4	—	5	22	152
az 1922—23	45	38	31	26	140	7	9	4	1	21	161
az 1923—24	31	38	33	27	129	4	7	4	1	16	145
az 1924—25	43	32	36	33	144	15	6	5	3	29	173
az 1925—26	27	43	29	34	133	6	6	2	2	16	149
az 1926—27	15	23	34	27	99	4	7	3	—	14	113
az 1927—28	30	16	18	37	101	2	3	2	—	7	108
az 1928—29	32	24	19	19	94	5	—	2	1	8	102
az 1929—30	20	28	20	15	83	3	2	—	2	7	90
az 1930—31	44	24	21	22	111	1	2	2	1	6	117
az 1931—32	24	38	20	20	102	4	—	1	—	5	107
az 1932—33	26	22	38	18	104	1	4	—	—	5	109
az 1933—34	20	23	10	33	86	3	1	1	1	6	92
az 1934—35	34	17	22	9	82	5	3	1	—	9	91
az 1935—36	29	31	17	20	97	3	4	2	—	9	106
az 1936—37	30	33	26	16	105	1	1	5	3	10	115
az 1937—38	31	23	30	24	108	4	—	—	2	6	114
az 1938—39	43	38	21	28	130	1	2	2	—	5	135
az 1939—40	35	42	37	23	137	6	2	2	1	11	148

15. számú melléklet

Az iskola benépesülésének visszatekintő táblázata.

T a n é v	Nyilvános					Magán					A beiratkozott nyilvános és magán tanulók összesen					
	t a n u l ó k															
	I.	II.	III.	IV.	Össz.	I.	II.	III.	IV.	Össz.						
o s z t á l y b a n																
1893-94																23
1894-95																30
1895-96																38
1896-97																49
1897-98																52
189-99																40
1899-900																44
1900-1																40
1901-2																50
1902-3																56
1903-4																90
1904-5																87
1905-6																106
1906-7																103
1907-8																110
1908-9																143
1909-10																128
1910-11																129
1911-12																137
1912-13																128
1913-14																158
1914-15																150
1915-16																149
1916-17																155
1917-18																161
1918-19																173
1919-20																177
1920-21																181
1921-22																200
1922-23																254
1923-24																207
1924-25																200
1925-26																178
1926-27																145
1927-28																121
1928-29																128
1929-30																115
1930-31																167
1931-32																179
1932-33																167
1933-34																455
1934-35																187
1935-36																142
1936-37																161
1937-38																157
1938-39																199
1939-40																209
1940-41																221
1941-42																238
1942-43																271

16. számú melléklet⁸⁴

17. számú melléklet

⁸⁴ Magos János (szerk.) (1943): *A Törökszentmiklósi Községi polgári fiúiskola évkönyve 1942/43. A polgári fiúiskola benépesülése.*

1
a. k. szám.
1936 / 37 isk. év.

POLGÁRI LEÁNYISKOLAI BIZONYÍTVÁNY

Balogh Margit római kat. vallású tanuló,
született Mezőtúron (Törökcsanak - Balud vm)
1920 évi november hó 25-én, a törökcsanakúri polgári leányiskola
negyedik osztályában tanított tantárgyakból az 1936 / 37 iskolaévben,
mint rendes tanuló a következő osztályzatokat érdemelte:

Magaviselete: példás Szorgalma: —

Egyes tantárgyakban tanúsított előmenetele:

a) Rendes tantárgyakban:

Hit- és erkölcstan	jéles	Élet- és egészségügyi ismeretek	jéles
Magyar nyelv	jéles	Háztartási és nevelési ismeretek	jéles
Német nyelv	jéles	Rajz	jéles
Történelem	jéles	Szépírási	jéles
Földrajz	jéles	Női kézimunka	jéles
Számítási és mértani	jéles	Ének	jéles
Növénytan és állattan	jéles	Testgyakorlás	jéles
Ásványtan és vegytan	jéles		
Természettan	jéles		

b) Rendkívüli tantárgyakban:

Német társalgási gyakorlatok	—	Gépirás	—
Gyorsírás	—	Rendkívüli rajz	—

Írásbeli dolgozatok külső alakja ..... csinos
Az iskolaév alatt mulasztott órák száma: igazolt: 21, nem igazolt: —, összesen: 21
Általános osztályzata ..... jéles
A tanári testület határozata: Polgári iskolai tanulmányait befejezte.
Kelt Törökcsanakúri polgári leányiskolán, 1937. évi június hó 14-én.

Yelliska Ensiel
igazgató

Jósh Perénos
osztályfőnök